

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Hva var Finnefondets lønnstillegg?

Undersøkelse av lønnstilleggene for lærere i de språkblendede distriktene

—

Tom-André Plissken Bergvik

Mastergradsoppgave i historie i lektorutdanninga, HIS-3980, juni 2020

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi, AHR

Forord

Tanken om å forske på lønnstillegget fra Finnefondet slo meg først høsten 2017 når de forskjellige forslagene til emne for masteroppgaven ble gitt ved masterseminaret. I først omgang var det Håløygminne som var mest interessant for meg da jeg hadde nylig flyttet til Harstad, men jeg bemerket meg også samtidig om hvorvidt det å forske på Finnefondet kunne være interessant. Det som ble vendepunktet for meg var overraskende nok en tilfeldighet, da en stor andel utgaver av Historisk tidsskrift ble gitt bort ved Universitetsbiblioteket i Harstad. Etter å ha gått gjennom de oppdaget jeg at en av de inneholdt en artikkel av Geir Grenersen omkring Finnefondet, som jeg hadde bemerket at liknet overraskende på en av forslagene fra masterseminaret. Fra derav ble arbeidet med Finnefondet startet.

Arbeidet derifra var varierende, mye på grunn av problemer med å innskrenke omfanget av oppgaven, da det var mye som ikke var skrevet om Finnefondet, som åpenbar seg når jeg gikk igjennom mye av det store arkivmaterialet i skoledirektøren i Finnmarks arkiv. Det var veldig lett å falle i den felle om å fokusere på alle de forskjellige aspektene som sammenkoblet, spesielt med det rike kildegrunnlag som man fant i arkivet. Ved å gå gjennom problemstillingen om og om igjen og åpnet problemstillingen, men samtidig innsnevre hvor bredt jeg undersøkte, så ordnet strukturen i oppgaven seg naturlig.

Jeg vil gjerne takke min veileder Ketil Zachariassen for den hjelp han har gitt meg i å lede meg på rett spor og den tålmodighet vist med min veldig introverte arbeidsprosess. Noe som utvilsomt ikke ble gjort lettere med den geografiske avstanden. Takk til Mairin Norheim for å ha tilbydd transport, mat og bosted under mine opphold ved statsarkivet i Tromsø.

Tilslutt vil jeg også takke min kone Cecilie og min datter Vilje for den tålmodighet og den støtte de har utvist når det gjelder mitt evinnelige arbeid med å skrive denne oppgaven. Samtidig som jeg vil takke min kone for å ha hjulpet til med korrekturlesningen av oppgaven og hjulpet meg med å nå i mål.

Harstad 02. juni 2020

Tom-André P. Bergvik

Innhold

1. «Hva var Finnefondets lønnstillegg for lærerne? Undersøkelse av lønnstilleggene for lærere i de språkblandede distriktene»	1
1.1 Innledning	1
1.2 Tema og problemstilling	2
1.3 Metode og kildeutvalg	4
1.3.1 Metode og kilder.....	4
1.3.2 Kildeutvalg – styrker og svakheter.....	6
1.4 Teori og historiografi	10
1.5 Begrepene	12
2. Lønnstillegget før 1902	14
2.1 De formative år i fornorskningen	14
2.2 Etableringen av Finnefondet	17
2.3 Lønnstillegget og utviklingen frem imot 1901	19
2.4 Intensifert fornorskning og nye lønnstillegg	23
2.5 Strukturelle forandringer i Finnefondet og skolepolitikken	26
3. Lønnstilleggene under Bernt Thomassen 1902-1920	27
3.1 Bernt Thomassen blir skoledirektør i Finnmark	27
3.2 Undersøkelse av lønnstilleggene, variabler og kategorier	29
3.2.1 Grensens undersøkelser 1901-1902, relevante variabler	29
3.2.2 Anvendelse av Grensens kategorier	30
3.3 1904-1905:	32
3.3.1 Bakgrunn	32
3.3.2 Resultat undersøkelser 1904-1905	32
3.4 1908-1909.....	34

3.4.1	Bakgrunn	34
3.4.2	Resultat undersøkelser 1908-1909	35
3.5	1913-1914:	36
3.5.1	Bakgrunn	36
3.5.2	Resultat	37
3.6	Samlede resultater av undersøkelsesårene	42
3.6.1	Samlede resultater – hva forteller det oss om bruken av Finnefondets midler i perioden?	42
3.6.2	Metodiske innsigelser	42
3.7	Undersøkelse av relevant korrespondanse	43
3.7.1	Korrespondanse mellom skoledirektøren og lærere eller lærerlag	43
3.7.2	Korrespondanse mellom skoledirektøren og Kirke- og undervisningsdepartementet	45
4.	Hva var Finnefondets lønnstillegg?	46
4.1	Var lønnstillegget et incitament til fornorskning?	46
4.2	Hva var lønnstilleggene da?	47
4.2.1	Det ordinære lønnstillegget	47
4.2.2	Det ekstraordinære lønnstillegget	48
4.3	Lønnstillegget – var det nødvendig?	49
5.	Oppsummering	50
5.1	Konklusjon	50
5.2	Veien videre	52
6.	Litteratur og kildeliste	53
6.1	Litteratur.....	53
6.2	Arkivmateriale:	53
6.3	Aviser	54
7.	Vedlegg	55

Vedlegg 1:
55

Vedlegg 2:
56

1. «Hva var Finnefondets lønnstillegg til lærerne?» Undersøkelse av lønnstilleggene i de språkblandede distriktene.

1.1 Innledning

Til neste år er det 100 år siden Finnefondet ble avviklet i navn, etter omtrent 70 års virke i nordområdene, et organ som ble å virke i fronten av assimilasjonen av samiske og kvenske minoritetsbarn i Nord-Norge. Fondet ble etablert i 1851 som en underpost av Opplysningsvesenets understøttelsesfond, kalt «Foranstaltninger at bibringe Lapperne Underviisning i det norske Sprog, og som hovedhensigt: at virke til Lappefolkets Oplysning»¹. Finnefondet var en del av en bredere assimilasjonspolitikk som vi kaller «fornorskningspolitikken», som ble hensynsløst drevet imot de norske samiske og kvenske minoriteter, hvorpå mange selv i dag sliter med ettervirkninger.² Fornorskningspolitikken ble gjennomført som et bredt av politiske tiltak som hadde ofte med mål å gjøre samene og kvenene norske og utslette deres kulturelle identitet og språk. Tiltakene var varierte, fra språklige restriksjoner på kjøp av eiendommer til utdanning, sistnevnte som var Finnefondets virkeområde. Finnefondet var dedikert til mangfoldige tiltak, fra støtte til fattige elever til statsinternater til lønnstillegg til lærere.

Innenfor arktisk historieskriving har Finnefondet hatt en sentral rolle i den sterkt sentralt drevne fornorskningen som ble gjennomført imot norske samer og kvener, uavhengig av den tilnærming som er blitt tatt til fornorskningspolitikken³. Denne essensielle rollen til Finnefondet blir oftest tilknyttet flere elementer av den skolepolitikken som ble gjennomført gjennom fondet. En av de mest sentrale elementer var lønnstilleggene til lærerne som ble gitt igjennom Finnefondet, medfulgt av en instruks om språkbruk i klasserommet. Til nå har dette lønnstillegget ofte blitt sett på som et klart bevis for hvor en planlagt hensiktsmessig fornorskningspolitikk, ved å bruke økonomiske insentiver til lærerne for å drive aktiv fornorskning. Det er ikke uten videre at Einar Niemis beskrivelse av fornorskningen var med «[...] skolen som slagmark og lærerne som

¹ Kongelig resolusjon av 5. mars 1851

² Sárgon 2007, 73

³ Med tilnærming menes det om hvorvidt det tolkes som en del av forsvarspolitikk, skoleutvikling, distriktsutvikling eller nasjonsbygging. Som Eriksen & Niemi eller Dahl viser forskjellige aspekter av.

soldater [...]»⁴. Nyere undersøkelser av lønnstilleggene har imidlertid slått delvis sprekker i denne oppfatningen.

Disse undersøkelser av søknadene i årene 1901-1902 har vist at stort sett alle som søkte om lønnstillegget fikk det innvilget. Verken karakterbøker eller utvisning av iver virker å ha hatt noen innvirkning på utdelingen. Det er dermed nødvendig å avklare mer omkring lønnstillegget for å forklare dette spriket i oppfatninger. Jeg tenker dermed med denne teksten å undersøke bakgrunnen til lønnstillegget og undersøke bredere om dens faktiske tildeling, nærmere bestemt i perioden 1902-1921. Dette fordi Bernt Thomassen var skoledirektør i Finnmark i perioden, som gjerne blir sett på som en tid med intensifisert fornorskning av fornorskningsslitteraturen og samtidige kritikere. Siden dette griper fast i grunnleggende antagelser om Finnefondet, vil jeg også vurdere videre hvordan dette vil påvirke oppfatningen av Finnefondets rolle i fornorskningspolitikken og den etablerte litteraturen om fornorskningspolitikken.

1.2 Tema, problemstilling og oppbygging

Finnefondet ble opprettet i 1851 med et mål å lære samene norsk, etter at tidligere forsøk på å skaffe samene *oplysning* hadde feilet⁵. Etableringen var et resultat av at de som støttet en mykere linje i opplæringsdebatten som biskop Nils Stockfleth, ved å la samene lære å lese og skrive på samisk, måtte vike for en hardere linje hvorpå samene skulle lære norsk. Det ble opp til Tromsø Stiftsdireksjon å finne ut hva midlene skulle brukes til og de kalte inn tiltak som Finnefondsmidlene skulle brukes til. De de første tiltakene som ble foreslått gjennomført var introduksjonen av friplasser på lærerseminar og et påfølgende lønnstillegg.

Dette lønnstillegget ble ikke det siste og Finnefondet ble å utvide sitt budsjett over årene. Finnefondet hadde på det største fire forskjellige lærertillegg fra 1910 til 1915: to lønnstillegg for lærere i de språkblandede distriktene, et alderstillegg for lærerne i de språkblandede distriktene og et lønnstillegg til lærere i Kautokeino og Karasjok. Det har lenge eksistert en forestilling at de to lønnstilleggene i de språkblandede distrikter ble brukt som oppmuntringsmiddel til fornorskning, ved å belønne lærere som gjorde god fremgang eller som utviste vilje til fornorskning. Dette synet har i de seneste år delvis slått sprekker, i og med Geir Grenersens undersøkelser av søknadene om lærertillegg fra Finnefondet i årene 1901-

⁴ I Minde 2016 : 7. Oversatt tilbake til norsk.

⁵ Begrepet opplysning og dannelse blir videre avklart og definert i 1.3

1902 konkluderte med at de som søkte stort sett fikk lærertillegget⁶. Dette fordi mange av de grunnleggende antakelsene basert på tidligere materialer var at funksjonen til lønnstillegget var å belønne de som virket i fornorskningens navn⁷. Grenersen selv teoriserer om hvorvidt det i praksis fungerte som et allment lønnstillegg, men undersøkelsene hans forteller oss lite utenom de årene han undersøker og desto mer lite om Finnefondet under skoledirektør Bernt Thomassen, som ofte blir tillagt en intensivering i fornorskningen. Undersøkelsene gir oss verken et klarere historisk syn på lønnstilleggene og hvordan de kan ha forandret seg eller hvordan de forskjellige aktørene forholdt seg til lønnstilleggene.

Selve bruken av Finnefondet i perioden før Thomassen ble skoledirektør har hatt overraskende lite fokus og lite utdypning. Hvordan forandret lønnstillegget seg? Hvorfor ble det nødvendig med flere lønnstillegg? Mange spørsmål dukker opp omkring lønnstillegget som ikke har blitt klart besvart. Ser man på mye av litteraturen om Finnefondet så tar lønnstillegget ofte en birolle.

Mitt mål med denne oppgaven er dermed å avklare videre omkring hva Finnefondets lønnstillegg var. Hva var den i begynnelsen opprettet for? Tok den noen annen karakter over årene? Eksisterte det todelte oppfatninger på hva lønnstilleggene var? Mye må avklares i form av hva var det som forårsaket at de ble opprettet og hva var intensjonen i etableringen av lønnstilleggene. Forandret lønnstillegget seg under Thomassen? Ble det brukt som et insentiv til å jobbe hardere for fornorskningen? Hvem hadde innvirkning på fordelingen? Eller snarere det som er den forenklete problemstillingen min, en vid problemstilling som fanger alt:

«Hva var Finnefondets lønnstillegg til lærerne?»

Jeg vil finne svaret på problemstillingen ved å samle sekundærlitteraturen, fortolke den i forhold til forskjellige samtidige kilder og dermed etablere hvorfor lønnstillegget ble etablert og hvordan det utviklet seg i perioden før Bernt Thomassen ble skoledirektør i Finnmark. Dette vil være kapittel 2, som også tar for seg en introduksjon av de to hovedlinjene i norsk minoritetspolitikk, samt innvirkning av skoleutviklingen på forholdet mellom skoledirektøren og lærerne som kan ha påvirket hvordan fordelingene ble utført.

I kapittel 3 vil jeg deretter bygge videre på de undersøkelsene Geir Grenersen gjorde og avklare hvordan Bernt Thomassen brukte lønnstilleggene. Var det noe som forandret seg

⁶ Grenersen 2015, 621, 632

⁷ Ijäs 2003, 51

når han tok over? Thomassens rolle i forhold til lærerne og lærerlagene blir også gått igjennom her, mye inspirert av Knut Einar Eriksen, Einar Niemi og Geir Grenersens spekulasjoner omkring lærernes rolle. Lærerne var tross alt de som hadde drev undervisningen og som Thomassen måtte kunne stole på at jobbet i henhold til forskriftene. Denne delen inkluderer også en undersøkelse av søknadsmaterialet i perioden 1902 til 1914, som er to år etter den samiske stortingspolitikeren Isak Saba møtte nederlag i Stortingsvalget i 1912.

Kapittel 4 tar for seg analyse av funnene og forsøk på å trekke slutninger basert på hvordan lønnstilleggene ble brukt og hvordan det utviklet seg. Jeg vil også gå igjennom de forskjellige begrensninger og de muligheter som forelå til å bruke det i fornorskningsarbeidet. Samt teste teorien om lønnstilleggene som insentiver for lærere å drive hardere fornorskning.

1.3 Metode og kildeutvalg

1.3.1 Metode og kilder

Problemstillingen er i første grad todelt, ved at det gjøres et skille mellom lønnstilleggene før og etter Bernt Thomassen ble skoledirektør i Finnmark. Dette skillet gjøres av tre grunner. Først og fremst fordi hvordan lønnstilleggene startet er relevant for hvordan de endte opp og bidrar til å skape bakgrunn for de forandringer som skjer rundt lønnstilleggene rundt århundreskiftet. For det andre er det fordi jeg bygger videre på Geir Grenersens undersøkelser og benytter hans metodiske tilnærming til å vurdere søknadene under Thomassen. Dermed så vektlegges de to delene forskjellig og periodiseres inn i to forskjellige kapitler.

I forhold til lønnstillegget før Thomassen blir jeg å benytte meg av en god del sekundærlitteratur, med støtte fra statlige dokumenter som Stortingsproposisjoner og kongelige resolusjoner. Dette fordi jeg i størst grad samler litteraturen og forsøker å løse opp noe av forvirringen rundt det tidligste lønnstillegget. Dette delvis som følge av observasjoner jeg gjorde når jeg gikk gjennom forskningslitteraturen.

Undersøkelsene av lønnstillegget under Thomassen skjer med en mer variert metodisk tilnærming. Hovedparten av det gjøres ved at jeg følger en variant av Geir Grenersens modell for sine undersøkelser av finnefondssøknadene. Dermed er det en videreføring og fokuserer mye på å fortolke og systematisere søknadsmaterialet, deriblant å bruke en kvantitativ

presentasjon av materialet, slik at resultatene i sin helhet kan enkelt forstås. Materialet er stort sett hentet fra Skoledirektøren i Finnmark sitt arkiv, med både finnefondssøknader og korrespondanse som hovedfokus. Korrespondansen er viktig for å avklare hva som ikke kommuniseres eller kan kommuniseres gjennom søknader.

Det blir også videre kvalitativt fortolket, ved hjelp av tekstanalyse. Hva slags ord brukes? Hva presiseres i søknadene? Hvilken grad av standardisering finnes det? Noen av søknadene er tross alt ferdigkopierte maler, som gjør at de vil også bli vurdert som levninger og ikke bare beretninger.

Det er for sikkerhets skyld også benyttet kilder fra arkivet til Kirke- og Utdanningsdepartementet i Riksarkivet, tilknyttet 3. skolekontor, i tillegg til kilder fra arkivet til Skoledirektøren i Finnmark i Statsarkivet i Tromsø. Dette gir også en bedre innsikt i eventuell kommunikasjon gjort sentralt omkring Finnefondet, samtidig som det gir oss et eget perspektiv lenger vertikalt i hierarkiet gjennom skoledirektørens kontakt med lokale eller regionale aktører. Hadde det utelukkende vært gjennom skoledirektøren, ville mulig kommunikasjon som skjedde forbi skoledirektøren kunne manglet, samt at man ville vært begrenset av den informasjonen som man gav skoledirektøren. Kildene er dermed ganske likt kildematerialet Grenersen brukte i sine undersøkelser av lønnstillegget, men skiller seg ut ved inkludering av en stor del korrespondansemateriale til å utfylle mer omkring søkerne og skoledirektøren. Materialet er også utvalgt fra perioden 1903-1921, under skoledirektør Bernt Thomassens styre av Finnefondsmiddelene, til forskjell fra Grenersens 1901-1902 undersøkelse under skoledirektør Aas. Utdeling av lønnstillegg under skoledirektørembetet i Troms er også ekskludert, da det den store part av utdelingen av de mest uklare lønnstilleggene, det ordinære og ekstraordinære lønnstillegg, ble gitt til språkblandede distrikter i Finnmark. Det var etter 1867 kun Nordreisa som ble vurdert som en del av de språkblandede distriktene i Troms.⁸

Disse kildene vil i størst grad bli benyttet kvalitativt, i form av kvalitativ analyse, som innebærer bruk av årsaksforklaringer og intensjonelle forklaringer. Det vil også bli benyttet et hensiktsmessig utvalg av kildematerialet, hvor et bestemt antall år blir valgt ut etter det historisk kontekst det kan vurderes som sannsynlig å se forandring i forhold til intensitet eller press i fornorskningen.

⁸ Larsson 1989, 41

Utvalget ble for min del årene 1904-1905, 1908-1909 og 1912-1913. Dette basert på mye omkring den motstand Bernt Thomassen opplevde under den første samepolitiske mobiliseringen, konsentrert rundt lærerne Anders Larsen og Isak Saba.

Som et historisk verk så blir det diakrone elementet viktig, som også er grunnen til det spredte utvalget av søknader fra forskjellige år. Utvalget av år gjelder kun søknadene, mens korrespondansen ikke benytter seg av slikt utvalg, selv om korrespondansen har en synergieffekt i forhold til den temporale relasjon den har til søknadsårene⁹. Med dette menes det at en kausal sammenheng styrkes betraktelig hvis den kan trekkes i forhold til materiale nær hverandre i tid. Noen av søknadene blir også i en viss grad brukt som levning og beretning, nærmere bestemt de ferdiglagde malene som var tilgjengelig for de ekstraordinære søknadene.¹⁰

Aviser blir også brukt for å gi en større representasjon av saker som lønn og organisering blant lærerne. Blant annet inneholder de referater av kretsmøtene i lærerlagene. Samt belyser de skoledirektør Thomassens deltakelse i det offentlige ordskiftet innenfor de mer profesjonsbaserte forum.

1.3.2 Kildeutvalg – styrker og svakheter

Problemstillingen tar for seg en hypotetisk deduktiv tilnærming til utvalget, hvorpå de gitte år er tiltenkt som mest sannsynlige år å finne en skjerping av lærertillegget basert på ytre og indre faktorer. Med ytre faktorer så er det nødvendig å være forsiktig med å ikke være misvisende, da det har et janusansikt ved seg. I og med at søknadene ble behandlet på to nivåer, hos skoledirektøren og i Kirkedepartementet, så mener jeg at det for ryddighets skyld er nødvendig å separere de to, i og med deres splittede vertikale hierarkiske posisjon. Ytre faktorer på departementsnivå vil i størst grad være tale om faktorer utenfor den norske sentralmakt, og på skoledirektørnivå vil det være tale om faktorer utenfor skoledirektørens virkeområde. Dette kan også forårsake noen problemer med forklaringer av krefter som faller hierarkisk under disse, som skolestyrene og lærerne. I de tilfeller vil det være tale om indre

⁹ I den forstand at desto nærmere de to forskjellige historiske kildene kan settes i tid, jo mer sannsynlig er det at de kan styrke informasjonen som presenteres. En oppfatning som blir presentert i en korrespondanse som er plassert relativt langt vekk i forhold til tid, vil naturlig ikke kunne reflektere eller støtte så godt den informasjonen i søknadsteksten.

¹⁰ Se vedlegg 1 & 2

krefter som utøver press vertikalt oppover i hierarkiet, som f.eks. hvis et skolestyre eller en gruppe lærere benyttet en form for press eller krav imot skoledirektøren eller sentralmakten. I de tilfeller hvor dette forholdet vanskelig defineres lett, blir det heller påpekt for å avklare en mer kompleks hierarkisk relasjon.

Hvert år som er utvalgt er forstått i å gå fra juni til juni det nestværende år, som innebærer at kun søknader innenfor dette tidsrommet blir vurdert. Dette skillet med basis i juni gir en del fordeler, som i at man ikke ender med en overlapp omkring søknadsfristen på det ekstraordinære lønnsbidraget fra Finnefondet, som stort sett var i januar eller februar i praksis. Mesteparten av søknadene om ekstraordinært lønnsbidrag ble sendt i månedene desember, januar og februar grunnet dette, og bidrar dermed ikke til for mye arbeid med å sjekke på tvers av år. Valget med å gå fra juni til juni er også valgt av overlapp med enkelte hendelser som er sannsynlig å kunne påvirke lønnsbidragsutdelingene i de forskjellige utvalgsårene.

Året 1904-1905 er valgt ut på grunn av skoledirektørens uttalelser på kretsmøtet i Vest-Finnmarkens lærerlag i juni 1904. Uttalelsene til skoledirektør Thomassen om fornorskningens arbeidets tilstand kan vurderes som en offensiv for fornorskningen¹¹ og samtidig et ekko fra tidligere mønstre i minoritetspolitikken⁷. Det tar også for seg tiden opp imot norsk uavhengighetserklæring den 7. juni 1905 og tiden kort etter, som kan vurderes som et press fra ytre nasjonale krefter. Sistnevnte er av mindre viktighet, da Eriksen & Niemis undersøkelser om den finske fare bemerker at unionsoppløsningen ikke virket å ha hatt noen innvirkning på forandringer i minoritetspolitikken i Nord-Norge.¹² Forklaringen for hvorfor den ikke intensiferte seg er mulig slik de hevder, at russisk nederlag imot Japan og de innenriksproblemene de opplevde dempet den akutte frykten for Russland. Dette innebar på den annen side ingen nedskjæring i grensesikringstiltakene.¹³

Året 1908-1909 er relevant da det er tiden det settes i gang en ny språkdebatt på Stortinget som lar Saba hevde seg i forsøket på å bringe den politiske tilnærmingen til fornorskningen opp til debatt. Dette kan tenkes å ha virket pressende imot de som talte fornorskningens sak og dermed forårsaket en skjerping i utdelingene av lønnsbidraget. Året er også i etterkant av feiden mellom Saba og Thomassen omkring fornorskningen etter et

¹¹ Jensen 2005, 100.

⁷ Se delkapittel 2.1.

¹² Eriksen & Niemi 1981a, 93

¹³ Eriksen & Niemi 1981b, 54

intervju i Skolebladet og i etterkant av lettelser i krav om lønnsbidrag. Det er allikevel et år som bærer en viss ambivalens når det gjelder om hvorvidt det ville vært lettere for Thomassen å handle. At det eksisterer et økt konfliktnivå og press, er en ting, men spørsmålet er om handlingsfriheten til opposisjonen stod like sterk. Etter intervjuet med Saba i Skolebladet og den støtte Thomassen fikk for karakteristikkene av ham¹⁴, kan en tenke han stod sterk til å svare på den trusselen det var til den etablerte fornorskningspolitikken. Problemet er at Isak Saba var fortsatt stortingspolitiker, noe som kunne risikere at det ble et politisk spørsmål hvis det var skjedd noe i utbetalingene av lønnsbidraget. Dette ville også virket hevnjerrig, med basis i det forannevnte intervjuet. I tillegg så var mobiliseringen blant lærere høyt på grunn av lønnsaken på Stortinget i 1908-1909, som også reflekterte seg i en god del artikler i Skolebladet og Norsk Skoletidende¹¹. Hvis enten det ble sak i Stortinget eller hvis lærerne mobiliserte seg, kunne det i begge tilfeller skade den linje som var lagt i fornorskningspolitikken. Det kunne desto mer skade videre det som var Thomassens hovedprosjekt: statsinternatene.¹⁵

Året 1913-14 er basert på tilbakefallet for den samiske opposisjonen, på statsnivå i form av Isak Sabas tap av stortingsplass i 1912 og på regionalt nivå i form av nedleggelsen av den samiske avisen Sagai Muittalægje i 1911. Begge hendelsene kan en tenke seg at gjorde det lettere for Thomassen å handle uten å risikere at det ble politisert. Sistnevnte står i sterk kontrast til de to andre utvalgsårene som baserer seg på at Thomassen under press ville handle eller bli tvunget til å handle mer aktivt i bruken av de pressmidler han hadde. Originalt var 1912-1913 tiltenkt på grunn av at det var nærmere i tid til hendelsene, men kildegrunnet var mangelfult og det var betydelige kildemangler i boks 184¹⁶ og boks 139¹⁷.

Mesteparten av kildematerialet består av søknader som er arkivert som en del av Skoledirektøren i Finnmarks arkiv. Det er forholdsvis godt sortert kronologisk sett, med noen ganske store unntak her og der. Det er eksempler på at noen søker på etterskudd eller for godt på forskudd, noe som kan bekreftes gjennom noe av korrespondansen Bernt Thomassen har sendt i forhold til hvordan søknadene ble vurdert. Det er også verdt å bemerke seg forandringer i krav og utviklingen av en standardmal for innsendelse av søknad. Likeså som

¹⁴ Zachariassen 2011, 97 ¹¹

Skolebladet nr. 36, 1909.

¹⁵ Eriksen & Niemi 1981, 61

¹⁶ SiF. Boks 184. Finnefondet, to mapper, 1911-1914

¹⁷ SiF. Boks 139. Korrespondanse for 1912-13

har vært bemerket av Geir Grenersen¹⁸ når det gjelder søknadene i 1901-02, at de varierer i lengde og i hvor omfattende de er i form av den informasjonen de gir.

Et problem med utvalget mitt er dog at det baserer seg på skoledirektørens registrerte søknader. Dette forutsetter at skoledirektøren beholder alle søknader, som kan være en potensiell feilkilde, men som jeg ikke ser noen grunn til å tvile på. Blant annet fordi at det kunne eventuelt puttet skoledirektøren i en vanskelig posisjon, spesielt hvis den andre parten hadde holdt en kopibok eller hadde vitner til søknadens eksistens.

Dernest er problemet i forhold til skolestyrene, da i mange tilfeller en del søknader har blitt videresendt av dem, samt at det kan ha vært barrierer på det nivået som hindret flere i å sende inn sine søknader. Spesielt anbefalingen man trengte fra skolestyret for å få rett til lønnstillegg. En mulighet for å løse problemet er å vurdere lærere som søkte i forhold til lærere som var ansatt i forhold til etnisitet og arbeidstid. Det ville dog også kunnet skapt en ytterligere feilkilde, ved at det kunne vært en indikasjon på sosiale elementer snarere enn vurderingen av søknader.

Av de svakheter i utvalget som ikke er brakt opp, så er perioden fra høsten 1914 til starten av den andre samiske opposisjonen en viss svakhet i oppgaven. I og med at jeg har begrenset med omfang var det nødvendig å begrense det delvis. Hadde jeg valgt

Det er også andre svakheter av en mer kvalitativ grad ved å utelukke materiale fra hele perioden 1903-1914, nemlig ekstrainformasjon gitt ved merknader i søknadene eller i form av korrespondanse som kan være inkludert i arkivboksen. Variasjonen i informasjon kan ha stor innvirkning på resultatene, hvis viktig informasjon som vanligvis blir filtrert ut klarer å snike seg frem i dokumenter fra de andre årene imellom utvalgsperioden. Dette er allikevel ikke en svakhet for den generelle trenden, som kan ses i økningen i lærertillegget over årene som vises av Bjørg Larsson. Hvis det på skoledirektørnivå skulle være noen forandring, ville man tenke seg at sprik basert på type søknad eller etnisitet ville vise seg i de utvalgte årene. Ikke bare kan dette tenkes ut ifra et hypotetisk-deduktivt utgangspunkt basert på Thomassens spillerom i det samtidshistoriske kontekst. Det kan også ses videre ved å ikke ta utgangspunkt i Bjørg Larssons 10-årsbolk utvalg av utbetalinger¹⁹, men snarere anvisningsbøkene til Bernt Thomassen. Da kan man få det delt opp i budsjettår og i forhold til type utbetaling – ordinært eller ekstraordinært. I og med at mine utvalgsår spriker med et mellomrom på 4 år, er det

¹⁸ Grenersen 2015, 621

¹⁹ Larsson 1989, 64

vanskelig å tro at utvalget skal være tale om unntaksår i en slik grad at de vil berøre hypotesen omkring bruken av lærertillegget til finnefondet.

1.4 Teori og historiografi

Den litteraturen som omhandler Finnefondets lønnstillegg for lærerne i overgangsdistriktene er forholdsvis vid, selv om synene på tilleggene virker å mangle videre utdyping.

En av de operative tanker om lønnstillegget er at det ble brukt som et belønningssystem eller et pressmiddel for å drive frem fornorskningen. Denne tanken ser man blir presentert i Knut Eriksen og Einar Niemis (1981) «Den finske fare» med den påstand at «Finnefondet ble bl.a.. brukt som et sterkt økonomisk pressmiddel overfor lærere for å sikre at de fulgte skoleinstruksens bestemmelser om fornorskningen.»²⁰ Eriksen & Niemi bidrar også til å trekke inn det forsvarspolitiske elementet ved fornorskningen, som skaper et videre kontekst for de forskjellige faktorene som påvirket Finnefondet. Tanken om premiering for fremgang i norsk blir også repetert i Bente Martinussens (2004) HIF rapport «Språkendringer i Finnmark»²¹, men der bringes også opp problemene som premiering ville kunne ha. Grunnlaget for at lønnstillegget ble gitt basert på fremgang i norsk virker nokså tynt derimot.

Litt mer varierende perspektiver blir presentert gjennom Eivind Bråstad Jensens (2005) «Skoleverket og de tre stammers møte», som ikke gir en like klar dom ovenfor lønnstillegget, men gir et godt innblikk over seminarister og deres opplevelser med lønnstillegget. Den presenterer tilfeller hvorpå det indikerer at lønnstillegget ble gitt på bakgrunn av premiering, samtidig som den anerkjenner at det ikke forelå noen klar instruks om dette. Den gir også en god innføring i det tidligere misjonsarbeidet og hvordan Finnefondet utviklet seg videre.

En litt annerledes presentasjon får man fra Bjørg Larssons (1989) hovedfagsoppgave «Finnefondet. Et fornorskingsinstrument.». Det er en god representasjon av de forskjellige tiltak som ble gjort gjennom Finnefondet. Tiltaket om lærerlønn er allikevel en veldig liten del av teksten, som fokuserer mye mer i å gi et ryddig overblikk over de forskjellige tiltakene.

²⁰ Eriksen & Niemi 1981a, 51

²¹ Martiniussen 2004, 103

Perspektiver på hvorledes denne utviklingen ble å virke inn på skoleverket, som er sektoren som Finnefondet opererte innenfor, er godt presentert av Alfred O. Telhaug og Odd A. Mediås i verket (2003) «Grunnskolen som nasjonsbygger. Fra Statspietisme til nyliberalisme». Det kan vanskelig unngås å trekke inn de utviklinger innenfor skoleverket og innenfor lærerstanden når man skal forholde seg til fornorskningspolitikken. Samme angår Gro Hagemanns (1992) «Skolefolk. Lærernes historie i Norge.» For å trekke dette mer inn imot Finnefondet, så har jeg derimot også støttet meg opp på L. Lind Meløys (1982) «Ein organisasjon veks fram. Finnmark lærerlag gjennom 80 år». Den gir en god innføring i lærerlagene som vokste opp rundt 1900-tallet og som man vil finne som aktører i en del av fornorskningsslitteraturen.

Innenfor forskning som fokuserer på fornorskningspolitikken har man generelt en del litteratur som omhandler skolepolitikken, som Helge Dahls (1957) «Skolestell og skolepolitikk i Finnmark». Den gir en god presentasjon av fornorskningspolitikken fra 1814 til 1905, samt litt om tiden før 1814, som kan tilknyttes annen litteratur innenfor minoritetshistorie og skolepolitisk historie. Dette er noe av det jeg selv gjør i å tilknytte Finnefondet og dets lønnsbidrag til videre trender. Henry Mindes (2016) «Assimilation of the Sami – and consequence» og Bente Martinussens HIF rapport «Språkendringer i Finnmark» gir oss et perspektiv på konsekvensene av språkpolitikken og Finnefondet som prosjekt.

Ketil Zachariassen dekker i sin doktorgradsavhandling (2011) «Samiske nasjonale strategier. Den samepolitiske opposisjonen i Finnmark, ca 1900-1940.» bedre konfliktene omkring språkspørsmålet og skolepolitikken på 1900-tallet, ved å presentere det i kontekst av den samiske mobiliseringen. Denne mobiliseringen kom i to faser, hvorpå den først blir dekket av min undersøkelse og står sentralt i forhold til utvalget som nevnt i kapittel 1.3.2. Isak Saba som stortingsrepresentant og som opposent til Thomassens og Wexelsens linjer i språkpolitikken, må tas til betraktning i den grad man skal vurdere bruken av lønnstilleggene. Dette fordi Isak Saba selv jobbet som lærer i Nesseby og dermed også var avhengig av at hans lønnstillegg ble godkjent av Thomassen. Han dekker også den konflikten omkring friplassen ved Tromsø seminar som skjedde på den tiden og var direkte tilknyttet Finnefondet og den tidligere biskop Stockfleths linje. Lønnstillegget i seg selv blir også benevnt i denne konflikten.

Tilslutt og mest sentrale i forhold til teori er Geir Grenersens (2015) artikkel «Finnefondet: et fornorskninginstrument eller et ekstra lønnstillegg?» som tar opp den

problematikken som skjer i forhold til lønnstillegget. Spesielt Grenersens undersøkelser av søknadene gir en pekepinn på hvordan søknadene om lønnstillegg egentlig fungerte. Hans tanker omkring viktigheten av lærerkorpset har vært sentralt i utforskningen av hvorfor lønnstillegget kan ha blitt brukt slikt det ble.

1.5 Begrepene

Opplysning og dannelselse

Et gjennomgående mønster man kan se i mye av litteraturen om fornorskningspolitikken i et bredt perspektiv, er hvordan representanter for norske myndigheter eller prester bruker ordene opplysning og dannelselse som mål ved fornorskningspolitikken. Selv om denne oppgaven først og fremst handler om lønnstilleggene, er en forståelse disse begrepene etter min mening viktige for å kunne avklare motivasjoner og det tankegods som eksisterte i forkant og under fornorskningen.

Selve tanken om opplysning og dannelselse er sterkt tilknyttet opplysningstiden, og kan spores idehistorisk spores til John Locke på slutten av 1600-tallet, men ble en del av en bredere europeisk diskurs fra begynnelsen som hadde prominente representanter i mange land, som Frankrike og Tyskland.²² Ordene som *oplysning* og *dannelselse* var sentrale begreper som etablerte seg som viktige samfunnsprinsipp i perioden og fortalte mye om individet i forhold til det kulturelle, sosiale og politiske fellesskap.²³

Finnfondet

Finnfondet var et senere begrep som kom inn for å beskrive underposten «Foranstaltninger til at bibringe Lapperne Kyndighed i Norsk» og kan i alle fall observeres brukt så langt tilbake som 1865.²⁴ Det er uvisst om hvorfor begrepet ble brukt, men det kan antas at Finnfondet er litt kortere og lettere å si, hvilket kan ha gjort at Finnfondet ble den

²² Korsgaard & Øverlie 2003:9-10

²³ Korsgaard & Øverlie 2003:11

²⁴ Kong. Res. 17.10.1865. «Oplysningsvæsenets Fonds Særbudget»

enkleste måten å omtale det. For enkelthets skyld blir begrepet Finnefondet brukt, selv om det ikke var før på 1882 at begrepet ble et fast begrep bruk i Stortingsproporsjonene.²⁵

Ordinær og ekstraordinær lønnstillegg

Begrepet ordinært og ekstraordinært blir brukt på 1900-tallet for å beskrive de to forskjellige lønnstilleggene for lærere som gjaldt i de språkblandede distriktene. Begrepene passer for så vidt veldig dårlig til å beskrive de og ble ikke brukt på budsjettpostene under Opplysningsvesenets understøttelsesfond.

Det som blir kalt det ordinære lønnstillegget var det først lønnstillegget fra Finnefondet som dateres tilbake til 1853, som en del av de første tiltakene for å legge til rette til å lære samene norsk. Det ekstraordinære lønnstillegget dukket derimot ikke opp før på 1900-tallet, etter at et forslag utarbeides som følge av skoledirektør Aas uttalelser om skoleforholdene i Tromsø og Finnmark amt.²⁶

Det er allikevel hensiktsmessig å bruke disse begrepene når lønnstilleggene omhandles, fordi de er enklere å behandle enn de ofte varierende og lange navn under budsjettposten til Opplysningsvesenets understøttelsesfond. og da de har også blitt benevnt slikt i mye av den andre litteraturen omkring Finnefondet og slik det blir representert i søknadsmaterialet fra Finnefondet.

Språkblandede distrikter og overgangsdistrikter

Språkblandede distrikter var de distrikter som ble ansett som overgangsområder eller overgangsdistrikter, hvor det ble ansett som hensiktsmessig å gjennomføre tiltak til å lære samer og kvener norsk. Som begrepet innebærer var disse ofte distrikter som hadde en god blanding av norsktalende og samisktalende og senere kvensktalende innbyggere. I tillegg var de i sett på som i utvikling imot fornorskning.²⁷ Statusen som språkblandet distrikt hadde mange fordeler, da det gjorde at man ofte kunne nyte mange midler fra Finnefondet som ekstra lønn til lærere og midler til utbygging av skoleverket.

²⁵ Stor. Prop. Nr. 2, 1882 «Opplysningsvæsenets Fonds Særbudget». Hovedpost IV: Almueskoleæsenet.

²⁶ Stor. Prop. Nr. 2 1900-1901 «Opplysningsvæsenets Fonds Særbudget». Afdeling B. Folkeskolevæsenet.

²⁷ Larsson 1989, 35

2. Kamp om retning – den myke linje imot den harde:

Finnefondet og lønnstilleggets oppkomst frem imot 1900

“L’homme enfin n’est pas entièrement coupable — il n’a pas commencé l’histoire — ni tout à fait innocent, puisqu’il la continue.” – Albert Camus

2.1 De formative år i fornorskningen – enighet om problemer og uenighet om løsninger

Finnefondet og lønnstillegget har en lengre forhistorie som lå til grunne for de mål og tiltak som ble gjort og som er nødvendig å avklare og utforske for å forstå. Hvis man ser på fornorskingsarbeidet som en prosess så ble den ikke startet ved etableringen av Finnefondet i 1851. Ei heller var bruken av lønnsøkning til de som virket i de samiske områdene noe nytt, som eksemplifisert med at det på 1600-tallet under Kristian IVs forsøk på å spre kristendommen blant samene ble gitt ekstra lønn til prestene i Finnmark.²⁸ Før Finnefondet eksisterte det også tidligere forsøk på hva som kan tolkes som fornorskning, eller alternativt fordanskning.²⁹ Ser man det på i et bredere etnokulturell perspektiv, kan også utryddelsen av den samiske naturreligionen og misjonsarbeidet i nord under Kristian IV ses på som en del av en del av assimilasjonen av samene.³⁰ Målet med denne oppgaven er allikevel ikke å gi den bredeste mulige tilnærmingen til fornorskningspolitikken, så mest sentralt blir opphavet til de to hovedlinjene som etablerer seg i tilnærmingen til bruk av språk i opplæring. Dette er best eksemplifisert ved to tilnærminger til problemet fra 1700-tallet, som oppstod med problemet kirken og idealet om opplysning møtte på i Finnmark.³¹ Reiser som rapporterte om tilstanden i nord ble gjort av to personer, biskop Peder Krog i 1708 og lektor Thomas von Westen i 1716.³² Begge rapporterte at det stod dårlig til i forhold til med opplysningen i Finnmark. Det

²⁸ Martiniussen 2004, 67, 79

²⁹ Martiniussen 2004, 79

³⁰ Hansen & Olsen 2004, 327, 328

³¹ Ideen om opplysning ble nærmere definert i 1.5, men tanken om opplysning har klare historiske trekk, som gjør at det å følge betydning av aktører og myndigheters tanker omkring idealet rundt dannelse og opplysning ville kunne vært en oppgave i seg selv. I dette tilfelle støtter jeg meg på den kristne opplysning, altså kristendomsundervisning og forberedelse til konfirmasjon. I perioden var skolen stort sett en kristen institusjon, selv om den var veldig verdslig instrumentalistisk i tilnærmingen. Se Telhaug & Mediås 2003, 39

³² Dahl 1957, 2

som ble å splitte de var løsningen. Thomas von Westen tok det syn at samene skulle undervises på samisk og Peder Krogs syn var at de skulle undervises på norsk. Som Helge Dahl så enkelt konkluderer med i sine undersøkelser av skole- og språkpolitikk i Finnmark, ble:

«[...] de to motsatte retningslinjer som mer eller mindre revidert skulle kjempe om makt i norsk skole- og kirkepolitikk i Finnmark i over 200 år framover [...]»³³

På tross av en del uenighet om midlene var målet med å løfte den kristne opplysning blant samene noe som var fremtredende ved begge. Begge de forskjellige tiltakene ble forsøkt gjennom årene, alt etter hvilken geistlig leder som stod bak initiativet og et tilsynelatende repeterende mønster av annerkjennelse av forholdene i nordområdene gjentok seg. Dette utartet nå og da i et plutselig skarpt fokus på de samiske områdene, som da samene i 1724 hadde en fått etablert en fast skoleordning³⁴, etter de knusende rapporter om skoleforholdene fra Thomas Von Westen i 1717³⁵.

Imens det eksisterte konstant bytte mellom de forskjellige retningene gjennom 1700-tallet, så var det også på denne tiden at de forskjellige tiltakene som senere ble brukt og som initierte det først lønnsstillegget ble etablert. Med dette menes det seminarier rettet imot samene, som først kan sies etablert med Seminarium scholasticum i 1717 under Thomas Von Westen, og dens etterfølger Seminarium lapponicum av 1752³⁶. Lyden av den kongelige reskript som etablerte sistnevnte var et fokus på å skaffe dugelige lærere til å undervise samene på sitt eget språk. Denne tanken ble repetert ved etableringen av lønnsstillegget et hundre år senere. På grunn av motsetningsforholdene ble allikevel begge seminarene nedlagt så fort en biskop som forfektet den andre linjen, undervisning på norsk, tredde inn. Tanken om problemet med dugelighet hos lærere og lønning av lærerne virker også å være et problem man bemerket seg på denne tiden. Fra biskop Schødenheyders bemerkninger på 1790-tallet om problemet med å holde på lærere og problemer med utdannelsen til lærerne, til biskop Holts bemerkninger om en mangel på dugelig lærere på 1830-tallet³⁷. Det vi vet er at det var et generelt problem med

³³ Dahl 1957, 2

³⁴ Hansen & Olsen 2004, 337. Verdt å bemerke, slik Hansen & Olsen gjør, at en fast skoleordning for den øvrige befolkning ikke ble etablert før 1739. I denne forstand var det et foregangstilfelle, men det kan også vurderes om hvorvidt Finnmark ble sett på som en eksperimentell koloni.

³⁵ Dahl 1957, 1

³⁶ Dahl 1957, 3

³⁷ Dahl 1957, 6, 58

å skaffe nok lærere, dugelige lærere og holde de i en stilling lenge nok.³⁸ Biskop Bang som opphevde Seminarium Lapponicum foreslo at midlene man sparte på å legge ned seminariet skulle brukes på å gi skolemestere eller missionærer bedre lønn slik at de kunne forbli en lengre tid i sin post.³⁹ Mye av problemet her var gjerne sentrert rundt problemer i forhold til lønn⁴⁰. Det er registrert flere tilfeller av lærere som slutter i stillingen fordi de ikke har fått utbetalt lønn⁴¹.

Etter flere forsøk etter de to forskjellige linjene under denne formative perioden fra 1700-tallet og fremover, med også reelle problemer i forhold til innføring av den samiske linjen⁴², så var det mellom 1800-1850 en lengre linje med samiskvennlige biskoper og sogneprester.

Det var på denne tiden at det kom tegn til utviklingen og moderniseringen av skolen, som vist med stadig mer profesjonalisering gjennom seminariene og mer så gjennom landsskoleloven av 1827. Denne loven innebar at faste skoler fikk en innpass gjennom at det innebar at faste skoler skulle bygges i tilknytning til hovedkirker.⁴³ Skolereform kom sterkt på dagsorden så på 1840-tallet, med tanker om videre utvidelse av skolen, i form av lengre skoletid, fast organisering og flere fag. Det møtte derimot motstand fra allmuen og bondeopposisjonen på Stortinget og ledet ikke til en reform for landsskolen før i 1860.

Bekymring i forhold til lønning av lærerne var et relevant dagstema, vist gjennom en lov fra 1816 som søkte å utrede om lærernes dannelse og lønning. I Finnmark stod det visstnok ille til og skolevesenet trengte visstnok en fastere og god lønnsordning da man slet med å få besatt plassene og prisene på mel kunne bli høye.⁴⁴

Under denne tiden ble det igjen arbeidet hardt for å legge til rette for å utdanne samene på deres eget språk, som blant annet utartet i etableringen Seminarii lapponici Fond i 1822, mye takket være daværende biskop Deinbolls arbeid⁴⁵. Dette ledet til den formelle etableringen av Trondenes seminar ved kongelig resolusjon i 1824, med den tanke å utdanne kandidater fra de forskjellige prosti. Fokuset var her både å utdanne samiske og norske lærere til å virke i Finnmark, ved å gjøre kyndige nok i norsk og samisk til å undervise. Seminaret hadde dårlig

³⁸ Martiniussen 2004, 73.

³⁹ Qvigstad 1907, 14

⁴⁰ Reiersen 1915, 9

⁴¹ Dahl 1957, 53-54

⁴² Dahl 1957., 77

⁴³ Hagemann 1992 ,13

⁴⁴ Qvigstad 1907, 21

⁴⁵ Qvigstad 1907, 31

med søkere de først årene og det ble forklart ut ifra hvor lite lokkende lærerlivet var, noe som ledet til forslag til departementet om å blant annet tillegge lærerne økt lønn i Karasjok og Kautokeino.⁴⁶

Deinboll fikk seg en stilling på Østlandet og hans etterfølger ble Nils Vibe Stockfleth, som ble direkte involvert i etableringen av Finnefondet og det først lønnstillegget. Stockfleth arbeidet ut ifra den tanke om at det var mest hensiktsmessig å undervise samene på samisk, som ledet til et fokus på å utgi samiske bøker, samt å utdanne samisktalende lærere. Dette ledet også til et ønske om å utvikle Trondenes seminar og spesielt med å passe på at det fikk et godt antall samiske søkere. Syn på resultatene av Trondenes seminar var blandede, med biskop Kjerschow og bestyrer Kildal som to ytterpunkter. Sistnevnte som Helge Dahl påpeker at sine ideer om å søke etter norske lærere eller å skille samiske og norske elever ble å bli en gjennomgående tanke fremover.⁴⁷

På grunn av stadig større behov for lærere og nye krav til utdanning med skoleloven av 1827, ble det fremmet forslag om utvidelse, som ledet til en reorganisering av seminaret i 1836. Det ble deretter fra 1840 fremmet tanken om at seminaret skulle flyttes til Tromsø, som hadde vært den originale plassen Deinboll selv hadde sett på som hensiktsmessig å legge seminaret. Det var rundt dette flyttet at spørsmål omkring organiseringen av seminaret og press i forhold til å vende imot «det norske» kom i fremsetet. Det endte med at seminaret ble flyttet til Tromsø i 1848⁴⁸ og ble essensielt i forhold til bruken av de første midlene fra Finnefondet, deriblant det først lønnstillegget.

Totalt sett fungerte denne formative tiden som en pendel som svingte mellom de to retningene, men som samtidig gjentok sentimenter og ideer som ble å påvirke skolevesenet i spesielt Nord-Troms og Finnmark lenge. Men etter en god stund oppbygging av den samiskspråklige linjen gjennom Krogh, Deinboll og Stockfleth, ble fra 1840-tallet pendelen å svinge kraftigere tilbake den andre veien.

2.2 Etableringen av Finnefondet

⁴⁶ Dahl 1957,.,42-43

⁴⁷ Dahl 1957, 46

⁴⁸ Dahl 1857, 51

Som tidligere ble det på nytt utvist en dom over skolevesenet og opplysningen i Finnmark, og denne gang ble denne dommen sentrert rundt prost i Vest-Finnmark J. Aars. Spørsmålet om retningslinjene for opplysningsarbeidet blant samene ble igjen et hett samtaleevne. Aars dom over skolevesenet i Finnmark var knusende og utviste etter sin den nødvendighet og det ønske fra samene selv å lære seg norsk. Spesielt det ved kongelig resolusjon av 24. februar 1848⁴⁹ om at det skulle tas hensyn til språk i forhold til ansettelse i geistlige embeter, som var frontet av Stockfleth, ble å drive denne misnøyen til front.

Et skarpt innlegg imot resolusjonen av 24 februar 1848 ble skrevet den 7. juni i Morgenbladet, støttet samtidig opp av Aars angrep imot resolusjonen på Stortinget, samt et videre angrep på den gjeldende språkpolitikken. Aars brakte deretter frem det forslag som ledet direkte til etableringen av Finnefondet i 1851, nemlig at man skulle undersøke

«[...] hvorvidt der skulle være Anledning til, ved at bibbringe de norske Lapper, især de i Sødistricterne boende., Underviisning i det norske Sprog, at virke til dette Folks Oplysning, samt meddele næste Storthing resultatet af disse Undersøgelser.»⁵⁰

De som fulgte Stockfleths linje, og Stockfleth selv, tok til motmæle og det var het debatt om språkspørsmålet i avisene. Stockfleths posisjon hadde sine arge motstandere og støttespillere, men selv blant støttespillerne eksisterte det en anerkjennelse av ønskeligheten av å lære norsk. Selv Stockfleth hadde tidligere lagt seg på en linje på 1830-tallet om at formålet med opplæring i samisk, var å vekke til en opplysningslyst som ville nødvendiggjøre å lære seg norsk.⁵¹

Ved neste Stortingssamling ble dermed Finnefondet formelt etablert igjennom kongelig resolusjon av 5. mars 1851 som en del av Opplysningsvesenets understøttelsesfond. Fondet var et resultat av enighet om at den tidligere innsats som ble gjort i de samiske områdene i nord, ikke hadde båret de frukter man hadde forventet. Målet med etableringen av fondet var som definert av foranstaltningene «[...] at bibringe Lapperne Underviisning i det norske Sprog, og som hovedhensigt: at virke til Lappefolkets Oplysning.»⁵².

Det første formålet med Finnefondet var som beskrevet å gi samene opplæring i norsk. Hvordan det skulle gjøres er ikke beskrevet og det samiske språket er ikke ekskludert på noen

⁴⁹ Kong. Res. Av 24. februar 1848

⁵⁰ Kong. Res. av 24. februar 1848

⁵¹ Dahl 1957, 35-36

⁵² Kong. Res. av 5. mars 1851

måte i resolusjonen⁵³. Det var dermed opp til Tromsø stiftsdireksjons diskresjon å vurdere en videre plan for hvorledes disse midlene skulle brukes til å lære samene norsk, siden de var statens overtilsyn. Det er heller ikke presisert noen alder eller annet som gir forklaring til omfanget av dette språkarbeidet. Å lære de norsk var allikevel ikke hovedformålet ifølge resolusjonen og det kan virke som det enten var et delmål eller et middel til det som var hovedmålet.

For hovedhensikten som blir beskrevet i resolusjonen er «at virke til Lappefolkets Oplysning.», noe som kan tolkes på minst to måter. En av disse tolkningene er at å lære samene norsk var et underliggende mål i forhold til hovedmålet om å bringe opplysning til samene. En annen kan være et mer kausalt forhold, hvorpå det å bringe⁵⁴ samene kunnskap i det norske språket ville lede til oppfyllelse av hovedformålet. Det at departementet så den splittelsen som eksisterte kan også ha bidratt til denne formuleringen som det mest hensiktsmessige å få slått igjennom på Stortinget. Denne tanken kan støttes videre ved at den instruks som ble gitt til Tromsø stiftsdireksjon, innebar at de skulle rådføre seg med representanter for de forskjellige synene på mulige tiltak.

2.3 Lønnstillegget og utviklingen frem imot 1901

Etter etableringen av Finnefondet som budsjettpost ble altså Stiftsdireksjonen i Tromsø bedt om å utarbeide bestemte tiltak som disse midlene skulle brukes til. Det vi vet at Stiftsdireksjonen ble instruert til var:

«hvilke Foranstaltninger der i det hele kunne være forsøvsvis at sette i Værk, og spesielt om hvad der kan gjøres for at sikre sig et tilstrækkeligt Antal duelige Skolelærere.».

50

I tillegg ble det anbefalt fra kirkedepartementet sin side å rådføre seg med menn som var fagkyndige og kjent med forholdene, samt at disses meninger om språkforholdet i Finnmark skulle gjøre seg gjeldende. De som ble utvalgt til dette var sogneprest Stockfleth, sogneprest Hansen, prokurator Drejer og seminarbestyrer Rode. Den kongelige resolusjonen

⁵³ Kong. Res. av 5. mars 1851

⁵⁴ Kong. Res. 25. januar 1853

av 25 januar 1853 presiserer⁵⁵, foruten om Stockfleths, hver av de utvalgte posisjon og grunnlag for å uttale seg. Seminarbestyrer Rode presiseres spesielt i resolusjonen som at han «bedst maatte kunne veilede med hensyn til de Foranstaltninger, som til Skolelæreres Dannelse maatte blive at træffe».⁵⁶

Erklæringen Stiftsdireksjonen kom med innledet med en anerkjennelse av de to etablerte tilnærmingene til å undervise samene, men gav en forholdsvis klar dom om hvordan overgangen til norsk undervisning kunne ende. Den anerkjente derimot arbeidet til Stockfleth med å introdusere hjelpemidler og ansettelse av prester som var kyndige i samisk. Videre trekker den frem at man fremdeles har stor mangel av hjelpemidler og språkkyndige lærere, samt hvor generelt dårlig forholdene til skolevesenet i Finnmark stod i, for å forklare at Stockfleths ikke har båret frukter raskt nok. Stiftsdireksjonen tar her klart Stockfleths og Von Westens linje i tilnærmingen til tiltakene man skulle ta i bruk gjennom Finnefondet, med hjelpemidler som bøker og utdanne samiskkyndige lærere, som de ønskede midler. Det tar allikevel en annerledes vri, som andre har anerkjent, nemlig ved at Stiftsdireksjonen skiller mellom den politikken som er rettet imot samisktalende distrikter og språkblandede distrikter.⁵⁷

Stiftsdireksjonen kom frem til forskjellige forslag som ble overveid, deriblant en ren språkundervisning ved siden av den ordinære skoleundervisningen, men som det ble nevnt ville kreve betydelig utvidelse av skoletiden. Dette innebar dermed en nødvendig økning av antall lærere og andre kostnader tilknyttet å ha barna lengre på skolen.

Et annet forslag var å benytte seg av et belønningssystem, tiltenkt barn, foreldre og lærere, og som skulle premiere de for fremgang i norsk. Stiftsdireksjonen anså det som moralsk og praktisk problematisk å belønne barna og foreldrene. Når det kom til lærerne så bemerket Stiftsdireksjonen at hvis man belønnet de for fremgang hos hvert barn, ville det være til skade for eleven og være åpent for misbruk av lærerne.

Stiftsdireksjonen fant dermed tilslutt ut at det var mest nødvendig å gjøre tiltak som skaffet «et tilstrækkeligt Antal Skolelærere med kyndighed i begge Sprog.»⁵⁸ Ifølge uttalelsen fra Stiftsdireksjonen var dette noe som ble kommet frem til av alle de deltakende i saken. Det

⁵⁵ Kong. Res. 25. januar 1853

⁵⁶ Kong. Res. 25. januar 1853

⁵⁷ Dahl 1957, 114

⁵⁸ Kong. Res. 25. januar 1853

som trekkes frem for å nå et slikt mål er utdanning, lønn og oppmuntring til å bli og jobbe uten økonomiske problemer⁵⁹. Dette ble spesifisert ved at problemet med ansøking til Tromsøs skolelærerseminarium på mange måter var ansett som forårsaket av dårlige lønnsprospekter, med fokus på de mange vanskeligheter lærere hadde i distriktene.

Bakgrunnen for hvorfor det var viktig å bruke disse midlene på blant annet ekstra lønn til lærere må forstås i kontekst av de vanskeligheter man hadde opplevd før Finnefondet ble etablert. Det var rapportert flere ganger om de bekymrende forholdene i forhold til skoleverket i Finnmark, foruten om hva som ble sett på som den trauste tilstanden til katekisme og det norske språk. De samiske områdene slet med midler, med bøker, med skolebygg, men de slet også med mangel på utdannede lærere.⁵⁶

Instruksen som det i kongelig resolusjon av 25 januar 1853 skulle utformes til lærerne i overgangsdistriktene tok sin tid å bli formalisert og det eneste som Stiftsdireksjonen ville påpeke var at lærerne som var utdannet til de språkblandede distriktene måtte alltid ha det å lære samene norsk for øyet.⁶⁰ Instruksen ble derimot ikke formalisert før 20. desember 1962.⁶¹

Lønnstillegget var i denne perioden i en viss grad usikkert, i og med det snakkes om som at det var et lønnstillegg man hadde krav på som friplass, samtidig som det også ble nevnt at i forhold til «[...] Dygtighed og Iver samt Tjenestetid [...]» ble utbetalt en lønnsforbedring på mellom 25 og 35 spesidaler.⁶² Denne forvirringen fortsatte videre ved at et brev fra Stiftsdireksjonen la frem at lærerne ikke hadde ubetinget kontraktmessig rett til tillegget.⁶³ Det var også avhengig av bekreftelse fra sogneprest og prost på deres arbeid i fornorskningen, så det trengtes fra 1860 ei anbefaling fra skolekommisjonen og senere fra 1889 ei anbefaling av skolestyret⁶⁴.

Lærertilleggets vilkår og Finnefondets størrelse forble hva det var frem til oktober 1865. Gjennom flere innstillinger fra regjeringen den 2 oktober 1865, senere kunngjort gjennom kongelig resolusjon⁶⁵, ble det lagt opp til en utvidelse av Finnefondsmidlene. Det foregikk også nye vilkår som gjorde seg gjeldende etter en ny kongelig resolusjon den 17

⁵⁹ Det snakkes om «uden at nedtrykkes af Næringsssorger», som i konteksten må tolkes å være snakk om økonomiske problemer i sitt virke som lærere i Finnmark. ⁵⁶ Martiniussen 2004, 100

⁶⁰ Dahl 1957, 115

⁶¹ Dahl 1957, 123

⁶² Dahl 1957, 124-125

⁶³ Dahl 1957, 125

⁶⁴ Jensen 2005, 74

⁶⁵ Kong. Res. 11.10.1865

oktober 1865. Årsaken bak utvidelsen var at stiftsdireksjonen hadde uttrykt et ønske om at satsene for lærertillegget skulle settes ned, fordi det forutsatte at en god del lærere ble å søke etter tillegget etter hvert som de oppfylte de fastsatte betingelsene.⁶⁶ En generell lønnsforbedrelse var også årsak til hvorfor stiftsdireksjonen så det hensiktsmessig å sette lønnstillegget høyde- og lavmål til 20 og 15 spesidaler.

I 1868 ble lærertillegget igjen utvidet, sammen med Finnefondsbevilgningene, som følge av at kvenene ble inkludert i Finnefondet. Arbeidet og det økonomiske grunnlaget for å utdanne kvenene i norsk hadde tidligere ligget under det nordlandske kirkefond, som hadde slitt med å bevilge midler. Den årlige bevilgningen var nå på 500 spesidaler. Deretter ble den utvidet igjen i 1873 etter at det viste seg at det var fire lærere som kvalifiserte seg til tillegget som ikke var inkludert i det tidligere budsjettet. Det ble dermed økt fra 500 til 600 spesidaler.

En mer interessant utvidelse ble å skje i 1875. I kongelig resolusjon av 23 oktober 1875 blir lønnstilleggets post økt med 150 spesidaler, basert på at stiftsdireksjonen argumenterte at «[...] det ansees høist ønskelig, at de ældre og mest fortjente Lærere efterhaanden kunne opnaa en passende Forhøyelse af de dem tilstaaede Lønstillæg [...]»⁶⁷

Grunnen til at dette er interessant er flerfoldig. Ikke bare indikerer det at alder blir avgjørende i forhold til lønnstillegget, som er ikke indikert klart i de tidligere resolusjoner omkring lønnstillegget. I dens tidlige former var lav- og høydemål i stor grad basert på de forskjellige omstendigheter der lærerne jobbet eller tjenestetid og motivasjon i arbeidet. Med denne utvidelsen indikerte stiftsdireksjonen at det også skulle fungere som et alderstillegg.

Et annet element er «mest fortjente», som kan indikere en inklinasjon til et insentiv, selv om jeg anser det som usannsynlig uten videre bevis som tyder på at det faktisk ble tatt hensyn til. Den enkleste forklaring sett i forhold til tidligere bruk og argumentasjon er at fortjent refererer til enten virketid, alder eller den besværligheten i stillingen.

Etter 1876 gikk man over til kroner, som innebar at størrelsen på lønnstillegget var 3000 kr⁶⁸. Det indikeres i budsjettforslaget at det skulle tilsvare summene i de tidligere budsjett, selv om det er ingen garanti for at den sammenlikning går opp. Etter dette var det minimalt med forandring av det ordinære lønnstillegget, med kun en økning på 300 kr før Finnefondet ble lagt ned. Ser man da kun på det ordinære lønnstillegget, så vil det være

⁶⁶ Kong. Res. 17.10.1865

⁶⁷ Kong. Res. 23.10.1875

⁶⁸ Stor. Prop. Nr. 2, 1877 «Oplysningsvæsenets Fonds Budget.» Hovedinstilling.

åpenbart at den endte som et begrenset tillegg, som ikke ble ansett som nødvendig å øke eller å revidere betingelsene for.

Årsaken til at lønnstillegget forble slik er uvisst, men siden de største økningene skjedde på 1860-tallet, så må det lures på om de søkte å begrense det eller at lærerne som oppfylte vilkårene var såpass få at det opprettholdt seg. Som tidligere vist ved bakgrunn for etableringen, så var det først og fremst tiltenkt de lærerne som ble uteksaminert fra seminarium lapponicum, som var dyktige i norsk og samisk. Fra den kongelige resolusjon av 17 oktober 1865 ble kun størrelsen og takene for tillegget forandret. Dette ser man i de forskjellige stortingsforhandlingene, hvorpå at tanken om dugelighet i norsk og samisk var fremhevet som relatert til tillegget, imens tanken om iver veldig sjeldent fremhevet, men snarere representert ved Stiftsdireksjonens diskresjon.

2.4 Intensifert fornorskning og nye lønnstillegg

Foruten utvidelsene av det ordinære lønnstillegget etter 1866, så forble det veldig lite som effektivt fikk innvirkning på selve lønnstillegget. På tross av dette var det som sagt et skifte i form av språkpolitikken imot bruk av samisk og kvensk i skolen og press til ansettelse av norske lærere, som sånn sett grep inn i kjernen til det ordinære lønnstillegget. Denne intensivering skjedde samtidig som den stadige moderniseringen og utvidelsen av den norske folkeskolen skjedde som påpekes i kapittel 2.5.

Resultatet av dette tidligere arbeidet, samt dårlig tilbakemelding om fornorskningen i Finnmark og en frykt for stormakten i øst, gjorde at når V. A. Wexelsen ble sjef for Kirkedepartementet hadde grunnlag for å drøfte og undersøke skoleforholdene i Finnmark videre.⁶⁹ Dette innebar at skoledirektøren i Tromsø, Karl Aas, ble henvendt til ved 1. mai 1899 om å innhente informasjon om skoleforholdene i Tromsø og Finnmarks amter og nærmere presisert tre punkter som var viktige at de fikk tilbakemelding om. Disse var angående unntakelsesbestemmelser i folkeskoleloven, om mulige ekstraordinære foranstaltninger til å fremme skolevesenet og om forholdene gjorde det vanskelig for norskfødte lærere i de blandede distriktene. De to sistnevnte ble essensielle i forhold til etablering av to nye lønnstillegg.

⁶⁹ Dahl 1957:314

Aars tilbakemelding av 23. september 1899 blir gjengitt i den kongelige resolusjon av 2 oktober 1900⁷⁰ og inneholder en ganske omfattende rapport med tilbakemelding fra skolestyrene og referanser til tidligere rapporter om tilstanden i de forskjellige skolekommunene. Spørsmålet om spesielle foranstaltninger hadde overraskende lite med lærerne å gjøre og fokuserte i stor grad på internater og utvidelse av skoletider. Det er allikevel visse ting som skimtes imellom teksten som knyttes til den øvre holdningen som viser at det ordinære lønnstillegget stod skjørt, samt at det lå til grunn for nye tillegg. Med dette menes det det eksisterende sentiment av mistro til samiske og kvenske lærere. Blant annet henvendes det til Hertzbergs reiseberetninger fra 1877 om manglende norske lærere som grunn til at fornorskningen stod stille. Det er ikke bare gammel dokumentasjon som brukes til å vise mistro til samiske og kvenske lærere, da det i delen som omtaler Kistrand sies at «[...] kommer dette noget triste resultat for nogen del fra, at distriktet har 3 lappiske lærere (Larsen, Eriksen og Thomassen), [...]»⁷¹. Det er uklart om denne kommentaren kommer fra skolestyret eller om det kommer fra skoledirektøren, da det ikke er eksplisitt klart i teksten. Problemet nevnes igjen når Kautokeino og Karasjok nevnes, men med det at det ytterligere foreslås at lønnen må betydelig økes for å få en norsk lærer til å søke ansettelse. Dette fokuset på norske lærere ble ikke nevnt i Just Qvigstads (1907) «Historisk Oversigt over Oplysningsarbeidet blandt Finnerne i Finmarken» bemerkninger om Aas sin rapport, med kun kort bemerkning om at fremgangen var lite i Kistrand. Interessant nok påpeker Qvigstad derimot en annen bemerkning fra Aas sin rapport om en tidligere lærer i Polmak som var samisk og hvis manglende evne til å snakke norsk korrekt ledet til at norskundervisningen ble sløvfet i flere år⁷². Forklaringen kan være at det var fordi Polmak var skolekommunen hvor fornorskningen hadde gjort en tilbakegang, fremfor at Qvigstad bevisst unngikk det.

Når det gjelder bestemte tiltak for å få norskfødte lærere til å søke ansettelse i de blandede språkdistriktene så dukker mange flere forslag opp som angikk lønnen til lærerne. Oppsummert var det å introdusere et alderstillegg, et lønnstillegg på bakgrunn av besværlig post og et uspesifisert lønnsbidrag. Det inngikk også flere tiltak som gikk til å forbedre lærerposten, deriblant fokus på bolig til lærerne og bedre skolelokaler.

⁷⁰ Kong. Res. 2.10.1900

⁷¹ Kong. Res. 2.10.1900

⁷² Qvigstad 1907, 55

Det som skjedde i etterkant av denne undersøkelsen var at skoledirektør Aas, lærer Jakobsen fra Nesseby, stortingsmann Moen fra Lebesby og seminarbestyrer Qvigstad ble kalt inn til møte i Kirke- og utdanningsdepartementet den 4 oktober 1899 for å diskutere spørsmålene.

Resultatet av møtet som gikk over 15 dager var at

«der fra statsmyndighedernes side under samvirken med de lokale myndigheder foretages videre skridt for at gjøre skolevæsenet i de blandede sprogdistrikter i landets nordligste del mere effektivt.»⁷³

En av de tiltak man ville gjennomføre var tilknyttet lærerlønninger, hvorpå viktighet ble tillagt lærernes økonomiske vilkår, da det var viktig å få flere dyktige lærere og beholde de i postene. De fant det vanskelig å angripe lønnen til lærerne som stort annerledes enn de til lærere andre steder i landet og støttet seg heller til hvor vanskelig arbeidet og forholdene var for lærerne i Finnmark. Priser på varer, levekår, språksituasjonen og den generelle vanskeligheten med å jobbe i de språkblandede distriktene ble fremhevet.

Dermed ble det foreslått at det skulle gis et lønnstillegg til lærere fra 1. januar 1901, med sikte på å styrke de økonomisk, under de betingelser at de hadde virket i 5 år i samme skolekommune i et språkblandet distrikt og at de hadde fått anbefaling av skolestyret og skoledirektøren⁷⁴. Den foreslåtte størrelse på tillegget var på 3 kroner i uka, og det ble presisert at kommunene ikke skulle utnytte lærertillegget til å sette ned ukelønnen til lærerne. Dette tillegget ble gitt en plass i Finnefondet ved den kongelige resolusjon av 2 oktober 1900⁷⁵. På tross av at det hadde blitt beregnet at for å dekke alle lærerne i Finnmark måtte det bevilges 6600,-, så ble det sett på som hensiktsmessig å bevilge 2000,- til det første termin på grunn av betingelsene om 5 års tjenestetid i språkblandet distrikt. Posten ble på dette tidspunkt kalt: «

⁷³ Kong. Res. 2.10.1900

⁷⁴ Begrepet som brukes er «overtilsynet», som på dette punktet var underlagt skoledirektøren. Overtilsynet kan muligens ha bli brukt fordi det var fremtidssikkert eller fordi det på denne tiden var usikkerhet omkring hvilken løsning i forhold til tilsyn i Finnmark man skulle benytte. Spørsmålet om hvorvidt Finnmark skulle få en egen skoledirektør eller om det skulle ansettes en inspektør var opp til vurdering samtidig.

⁷⁵ Stor. Prop. Nr. 2 «Oplysningsvæsenets budsjett» 1900-1901

Tilbakemeldingen om det ekstraordinære lønnstillegget av skoledirektør Aas ved den neste budsjettforhandling var det de 2000,- kroner ville «[...] vise sig at være en særdeles gavnlige og heldbringende foranstaltning».⁷⁶ Slik ble det ekstraordinære lønnstillegget etablert.

2.5 Strukturelle forandringer i Finnefondet og skolepolitikken

Undervisningspolitikken og skoleverket var i tiden før Finnefondets og lærertilleggets etablering underlagt kirken. Undervisningen var først og fremst lagt opp til religionsundervisning og viktighetene med å lære å lese var å kunne lese i bibel og salmebøker. Som det blir beskrevet av Rune Slagstad, så var det etablert en klar tredeling innenfor ansvarsområde mellom militæret, jurister og geistligheten⁷⁴.

Når Finnefondet ble etablert eksisterte fremdeles denne tredelingen. Når Stortinget dermed hadde tildelt penger til en post for Finnefondet, så ble ansvaret formelt overført til Kirke- og Undervisningsdepartementet. Departementet vurderte at målet om å sikre nok lærere som veldig viktig og at det så måtte vurderes tiltak som kunne sikre dette. Ansvaret ble dermed overført til Tromsø Stiftsdireksjon, som måtte vurdere hvilke tiltak som best kunne.

Stiftsamtene var underlagt Stiftsamtdireksjonen og var representant for det geistlige ansvarsområdet. Stiftsdireksjonen var dermed direkte underlagt og representant for Departementet ut i regionene. Dette endret seg med skoleloven av 1860⁷⁷, med at Stiftsdireksjonen fikk et tredje medlem, skoledirektøren. Stiftsdireksjonen ble fremdeles å ha ansvar for Finnefondet, som kan ses i de Stortingsproporsjonene fra 1860.

Denne strukturen ble ikke å vare lenge, for som en del av de mange moderniseringstiltak og statsbyggende tiltak, ble skoleverket desto mer skilt ut fra det geistlige. Fra de nye folkeskolelovene av 1889 ble stiftsdireksjonen avskaffa som overtilsyn for skolen og skoledirektøren ble stående enerådende som overtilsyn. Dermed var også ansvaret for fordelingen av lønnstillegget og de betingelser som skulle settes for å få det ordinære lønnstillegget også skoledirektørens.

Samtidig var også mer makt konsentrert lokalt nivå og vekk fra de geistlige, spesielt med at tilsetningsretten ble gitt til skolestyrene som måtte forelegge beslutningen ovenfor

⁷⁶ Stor. Prop. Nr. 2 «Oplysningsvæsenets fonds særbudget». 1901-1902

⁷⁴ Slagstad 2001, 28

⁷⁷ Mediås 1996, 62

skoledirektøren.⁷⁸ Ikke bare i forhold til ansettelse, men også mye av ansvaret for læreplanene og hvordan skolen var satt opp var lagt opp til kommunene.

Utviklingen i skoleverket i perioden la altså opp til at de geistlige ble skjøvet vekk, mer ansvar ble lagt på skoledirektøren, men enda mer på kommunene som fikk mer selvråderett i skolesaken. Skoledirektøren ble i mange tilfeller et rådgivingsorgan, så vel som et tilsynsorgan som skulle sikre at loven ble fulgt.⁷⁹ Denne posisjonen som skoledirektøren stod er verdt å bemerke seg med tanke på det handlingsrom skoledirektør Bernt Thomassen ble å få når han tredde inn i rollen.

3. Nytt skoledistrikt: Finnefondet under Bernt Thomassen

3.1 Finnmark blir et eget skoledistrikt

Bernt Thomassen blir skoledirektør i Finnmark

Som presentert i forrige kapittel, så ble det fra 1880 starten på en intensivering av fornorskningen seg igjennom flere angrep på bruken av hjelpespråk gjennom språkinstruksen til lærerne. Resultatene av de tidligere tiårs arbeid hadde ikke brakt de ønskede resultater⁸⁰ og var et enkelt mål for de som helst så at kun norsk ble brukt i skolen. Wexelsendekretet hadde allikevel brakt resultater og når Wexelsen ble sjef for Kirkedepartementet var det å avklare hvordan arbeidet gikk i Finnmarken viktig og derfor sendte skoledirektør i Tromsø, Karl Aas til å gjennomføre en undersøkelse av Finnmarksskolen og fornorskingsarbeidet. Wexelsens motivasjon for dette virker å være forholdsvis godt kjent og faller innenfor den mer forsvarspolitiske linjen, da Nils Collett Vogt mener å ha overhørt Wexelsen snakke om å bygge en vegg av kirker og skoler langs grensen i Finnmark.⁸¹

Aas mente også at tilsynet til skolen var veldig vanskelig, med de store avstandene. Skoledirektøren var ment å fungere som både et tilsynsorgan og et rådgivende organ, men på grunn av et stort skoledistrikt med lange avstander, langt unna Tromsø. I tillegg var det store problemer i forhold til transport, i forhold til vær og annet som gjorde det å holde tilsyn svært vanskelig.

⁷⁸ Telhaug og Mediås 2003, 89

⁷⁹ Mediås 1996, 182

⁸⁰ Dahl 1957, 236

⁸¹ Vogt 1918, 12

Dermed ble Finnmark skilt ut som et eget skoledistrikt i 1901, i håp om at det ville hjelpe til med overtilsynet over Finnmark. Dette innbefatte at en stor del av ansvaret for Finnefondet ble overført til den nye skoledirektøren, på grunn av det store antall blandede språkdistrikter i Finnmark. Personen som ble å bli utvalgt til skoledirektør i Finnmark, var Bernt Thomassen. Bernt Thomassen hadde vært overlærer ved Bispehaugen skole i Trondheim før han hadde kommet til Finnmark og blitt overbevist av Wexelsen.⁸²

Bernt Thomassen var med det første litt forbeholden i forhold til hvorledes de forskjellige postene under Finnefondet skulle berøres. Dette ser vi igjennom budsjettavklaringen for Finnefondet i de første årene som skoledirektør. Spesielt friplassen som allerede hadde blitt kortet ned av Aas og som Aas selv hadde forelagt at videre nedkutting kunne være å vurdere for etterfølgeren, var Thomassen forsiktig med. Han var også i utgangspunkt klar på viktigheten av seminariet i å utdanne lærere med kyndighet i norsk og samisk. Denne holdningen ble å endre seg fra 1904 av. Det er rundt denne tiden at det velkjente tilfellet med at under en samling for lærerlagskretsen i Vest-Finnmark, at Thomassen gjorde en tale om å fjerne friplassen fra Finnefondet og heller bruke de så innsparte midlene for å gi bedre lønn til lærerne. Dette vises videre i hans kommunikasjon med Kirkedepartementet, hvorpå han etter kuttet i friplasser blir veldig opprørt når det allikevel ikke innvilges ekstra midler til lærerlønn på det ekstraordinære lønnstillegget.

Thomassen ble den som satte de hardere støt inn i fornorskningen, deriblant det som var et av sine første støt imot den etablerte linjen i fornorskningen. Nemlig angrepet imot friplassen på Tromsø seminar.⁸³ Dette angrepet utartet i et forslag om å oppheve friplassene og heller bruke de innsparte midlene til å øke lærerlønnen og benytte seg en stipendordning for å ordne med språkkompetansen.⁸⁴

⁸² Zachariassen 2011, 26

⁸³ Zachariassen 2011, 85

⁸⁴ Zachariassen 2011, 42

3.2 Undersøkelse av lønnstilleggene, variabler og kategorier

3.2.1 Grenersens undersøkelser 1901-1902, relevante variabler

Geir Grenersens undersøkelser av årene 1901-1902 viste at i vurderingene av søknadene om lønnstillegg i de nevnte årene, ble ikke begrunnelse for hvorfor man skulle få lønnstillegget eller dokumentasjon i form av karakterliste en faktor i hvorvidt man fikk tillegget eller ikke. Stort sett fikk alle som søkte tillegget innvilget sine andragelser, noe som Grenersen bemerket gikk imot den tidligere oppfatningen om at lønnstillegget ble brukt som et belønningssystem som presset frem sterkere fornorskning blant lærerne.

Grenersens tilnærming baserte seg på å fokusere på bestemte tegn i søknadene som tilsa at lærerne fremmet fornorskningen i sine søknader som argumentasjon for å få tillegget og hvorledes de spredte seg i forhold til innvilgelse. Dette innebar å fokusere på de to tidligere nevnte elementene: hvorvidt søknadene inneholdt en begrunnelse for hvorfor de skulle få tillegget og om hvorvidt karakterliste ble sendt inn som dokumentasjon på fremgang. Med et fokus på både å kvalitativt vurdere innholdet i de forskjellige kategoriene, men også kvantitative behandle det i forhold til problemstillingen, så delte Grenersen de i 3 kategorier.

Den første kategorien, heretter kategori A, ble definert som søknader med begrunnelse og med karakterliste. Siden Grenersen sin artikkel er kort gis det ikke noen videre utgreiing på hva som vil vurderes som en begrunnelse, annet enn at det innebar «argumenter om hvordan fornorskning har vært gjennomført»⁸⁵ Det er dog eksempler tilgjengelig i form av sitater, som tegner et bilde på hvor bredt det ble tolket. Johan H. B. Johansens søknad fra 1902 fra som siteres i artikkelen viser dog til en bredere tolkning som ville vanskeliggjort undersøkelsen i forhold til kategoriseringen. «Jeg vover at paastaa, at fornorskingsarbeidet har gjort store fremskrift i mine kredse i de 17 aar jeg har virket her.»⁸⁶ på at det kanskje ikke argumenter om gjennomførelsen som ble målt, men snarere bredere tegn på at det ble gjennomført. Dette passer bedre inn i forhold til det tolkningsproblemet som oppstod i forhold til bruken av Grenersens kategorier i min egen gjennomgang av søknadene for mine utvalgsår, som blir gjennomgått i neste underkapittel. Fordelingen i forhold til den totale massen ble 27% eller 17 søknader i 1901-1902.⁸⁷

⁸⁵ Grenersen 2015, 623

⁸⁶ Grenersen 2015, 625

⁸⁷ Grenersen 2015, 623. Se tabell.

⁸² Grenersen 2015, 627

Den andre kategorien, heretter kategori B, bestod av søknader med begrunnelse, men uten karakterliste. Den bestod i 1901-1902 av 25 søknader og var størrelsesmessig den største kategorien, med 40% av det totale materialet.⁸² Et eventuelt kildekritisk problem i forhold til utskillelse av materialet er det få tegn til, som bemerket av Grenersen så er det ingen bemerkning om vedleggelse av karakterliste i søknadene, uten at det forelå.

Den tredje og siste kategorien, heretter kategori C, er søknader uten begrunnelse og uten karakterliste. Den bestod av 21 søknader, som tilsvarte 33% av den totale søknadsmassen⁸⁸ som innebar at en forholdsvis stor andel av søknadene kun presenterte seg som enkle andragelser om lønnstillegg og bærer preg av rutine.

Grenersens undersøkelser i form av kategoriene, på tross av et delvis kvantitativt oppsett, gir kvantitativt lite informasjon grunnet det faktum at alle som søkte stort sett fikk innvilget sine søknader. Dette innebærer at korrelasjon mellom innvilget søknad og kategori ikke kan gi et særlig grunnlag for et mønster i fordelingene, uten det åpenbare at alle som søkte fikk. Selv videre kategorisering ville ikke brakt oss noen flere svar i dette øyemed. Kvalitativt gir undersøkelsene gode svar i form av analyse av elementer ved søknadene, som

Et problematisk element er den manglende fjerde kategori, heretter kategori D, som sannsynligvis grunnet manglende søknader som omfattet denne fjerde kategorien. Denne kategori D er søknader som mangler begrunnelse, men er vedlagt karakterliste. Hypotetisk sett er det ingen grunn til å tro at kategorien ikke kan fungere, som innebærer at den skjuler seg som en hemmelig kategori som kan bli relevant i andre undersøkelsesår. En mulig innsigelse er at karakterlistene i seg selv fungerer som argumentasjon og at undersøkelsen går mellom to forskjellige former for argumentasjonstyper. Denne innsigelsen står svakt dog, da fordelingen i forhold til forskjellige former for argumentasjon ville vært like relevant for undersøkelsen.

3.2.2 Anvendelse av Grenersens kategorier

I anledning av å gi en vurdering av hvorvidt Grenersens kategorier fungerer hensiktsmessig og gi et bilde av hvorvidt det er noen endringer i fordelingen av søknader på de tre kategoriene. Utvalget mitt er som sagt litt annerledes enn Grenersens år, som går over

⁸⁸ Grenersen 2015, 623 Se tabell.

to hele år, og tar for seg nærmere enn fordeling fra annen halvdel av et år og først halvdel av det neste året. Dette forårsaker en forskjell i kildevalget fra Grenersens undersøkelser, men som burde ha lite innvirkning av to grunner. Først og fremst så vil de gå over et år, så sesongmessige variasjoner vil ha lite innvirkning. For det andre er det et spørsmål om hvorvidt det er hensiktsmessig å vurdere fordelingen etter søknadsåret, det vil si frem til innsendelsesfristen i januar eller i forhold til skoleåret det fordeles ut ifra. Det er allikevel en innsigelse som kan vurderes å ha innvirkning, men det har liten innvirkning på totaliteten av undersøkelsen, fordi fokuset er å observere forandring i søknadsmassen i form av avviste søknader. I tillegg så er Grenersens kategorier kun en mindre del av problemstillingen, som gjør de potensielle utvalgsmessige potensielle problemene irrelevante.

For mest mulig klarhet i hvorledes hver kategori vurderes, for etterprøvbarehetens skyld, så gjengis en kort fremstilling av hvorledes de to variablene som er relevante i undersøkelsen ble vurdert. Argumentasjonen ble lagt til grunne for enhver argumentasjonslinje som forsøkte å henvise til gjennomført forundersøkningsarbeid. Karakterliste ble tolket vidt, i form av at det ikke trengtes noen separat liste, men enhver fremstilling av karakterene, detaljert eller forenklet. Dette innebærer også at et gjennomsnitt av karakter i norsk også vurderes som dokumentasjon. Til kontrast til dette vil det å nevne fremgang vurderes som argumentasjon. Etter hvorvidt de oppfylte disse variablene, ble de plassert innenfor de fire forskjellige kategoriene. Dette innebærer at for eksempel at argumentasjon ut ifra lærernes kår ble utelatt, da det ikke samsvarer med Grenersens kategorier.

For å utvide ut ifra undersøkelsene fra 1901-1902, så blir jeg også å benytte meg av to andre undersøkelser av relevante variabler som også skal visuelt benyttes i tabeller, men kun for årene 1913-1914.

1. Utvidelse av Kategoriene A, B, C og D til A₂, B₂, C₂ og D₂. ABCD settet vurderer søknadene basert på variablene argumentasjon og dokumentasjon i søknadene. Til forskjell fra det så vurderer ABCD₂ settet disse variablene i både søknadene og i skolestyrets anbefaling. Dette basert på observasjoner gjort i søknadsmaterialet og fordi skolestyret er hierarkisk en annen instans enn den søkende lærer, sett bort ifra eksempler når læreren er formann i skolestyre.
2. Da undersøkelsene mine trekker frem viktigheten av å vurdere søknadene og grunnlaget for tillegget sett i forhold til lærernes standsinteresser og deres levekår, så blir dette også vurdert. Dette blir målt basert på hvorvidt en argumentasjon eller

referanse til levekår eller interesser som lønn finnes i søknaden eller i skolestyrets anbefaling. Eksempelvis: Skolestyrets anbefaling til Arnold Moes ordinære søknad, som trekker frem at han kun har jobbet et år i kommunen, «men da han har familie, og hans post er meget besværlig»⁸⁹ mener de han burde få det innvilget.

3.3 1904-1905:

3.3.1 Bakgrunn

Etter å ha virket som skoledirektør i Finnmark i to år ble Bernt Thomassen å gjøre en offensiv imot den til nå gjeldende bruken av Finnefondet. Siden stiftsdireksjonens tiltak ble formalisert gjennom kongelig resolusjon 25 januar 1853⁹⁰, hadde bevilgningen til friplass på Tromsø seminar vært en fast post i Finnefondet. På kretsmøtet i Vest-Finnmarkens lærerlag i juni 1904, hvor Thomassen var blitt invitert til å delta, ble han å legge frem intensjonen om å legge ned friplassene. Intensjonen var at det anså ikke å være like nyttig lenger med å utdanne samisktalende lærere og at de besparelser ville bli bedre brukt til å lønne lærerne bedre.⁹¹

3.3.2 Resultat undersøkelser 1904-1905

Kildeutvalget her går som sagt fra juni 1904 til juni 1905, som omfatter et helt år og unngår problemet med fristen omkring januar og februar i forhold til innsending. Alt av kildematerialet for dette utvalgsåret lå i samme boks, boks 183 i arkivet til Skoledirektøren i Finnmark, i Statsarkivet i Tromsø. Deretter er det sammenliknet med anvisningsboken⁹² for å vurdere hvorvidt personen fikk innvilget søknaden sin. Resultatene for undersøkelsesåret reflekterer i stor grad den generelle tolkningen fra Grenersens undersøkelser i 1901-1902, nemlig at alle de som søkte stort sett fikk utbetalt et tillegg fra Finnefondet. Det som skiller seg ut er fordelingen mellom de forskjellige kategoriene, som ses i tabell 3.1.

⁸⁹ SiF. Boks 183

⁹⁰ Kong. Res. 25.01.1853

⁹¹ Dahl 1957, 321

⁹² SiF, L532

Tabell 3.1 - tabell etter Grenersens kategorier, søknader delt inn etter om de inneholdt begrunnelse og karakterliste.⁹³

	Begge (A)	Begrunnelse (B)	Ingen (C)	Kun kar. liste (D)	Sum
Ordinært	3	7	32	4	46
Ekstraordinært	0	3	36	0	39
Sum søknader	3 (~3,5%)	10 (~11,7%)	68 (80%)	4 (~4,7%)	85 (100%)
Avvist ord.			7		
Avvist ekstra.			2		
Sum godkjent	3	10	59	4	76 (100%)

Den totale søknadsmassen var 85 søknader, hvorav 9 av de ikke ble godkjent, alle i kategori C. To av de var ekstraordinære, til henholdsvis A. Larsen og A. Vollstad, imens de resterende var ordinære. I de aller fleste tilfelle bortsett fra en kan en grunn oppgis, stort sett manglende tjenestetid, dog det er et eksempel med manglende fast ansettelse og et eksempel som Geir Grenersen også nevner. Sistnevnte er Salomon Nilsen og det virker ikke å oppgis noen grunn, dog det bemerkes i anvisningsboken at han får et fast tillegg på 200 kroner i året. Det underlige er at det ikke er lagt til i anvisningsbøkene for hvert år. Han har da søkt om ordinært tillegg og ekstraordinært, og fått det sistnevnte innvilget. Der grunn ikke oppgis er en L. Larsen i fra Vadsø, men oppgis ikke i anvisningsboken i noen av årene. Sannsynligvis var det tale om en midlertidig ansatt lærer som flyttet før krav om lønnstillegg ble oppnådd. Det lave antall avslåtte søknader i dette året, kun ~10,5%, innebærer at mønsteret i at stort sett alle som søkte fikk tillegget fortsatte i samme grad som i Grenersens 1901-1902 undersøkelse.

Som kan observeres så har antall søknader økt betraktelig, spesielt med tanke på at Grenersens undersøkelser omfattet dobbelte av tiden denne undersøkelse tok for seg. Det som er mer iøynefallende er fallet i kategori A og B, samt stigningen i kategori C og at den manglende kategori D er tilstedeværende. Kategori C står for til sammen så mye som 80% av søknadsmassen og denne økningen styrker Grenersens observasjoner om bruken av lønnstillegget og gir et godt grunnlag for sammenlikning.

En videre forenkling av søknadene innebærer en adaptasjon av lønnstillegget som sedvane og støtter dermed Grenersens tanker om at det å bruke tillegget som en belønning for

⁹³ SiF. Boks 183.

de som flinke lærere var mindre viktig enn å ha et samlet lærerkorps.⁹⁴ Denne tanken støttes ikke bare av den numeriske økningen i antall søknader i kategori C, men også i form av kildematerialet. En storpart av de ekstraordinære søknadene i kategori C som gikk på det ekstraordinære finnefondsbidraget er representert gjennom ferdige skjemaer som lærerne fylte ut. Verken karakterer eller en plass til begrunnelse er å finne på skjemaet, som fastsetter vilkårene for å søke om det ekstraordinære tillegget i en boks i høyre hjørnet. Denne sier «1) Fast ansættelse i blandet sprogdistrikt (på landet). 2) Mindst 5 – fem – års tjeneste i kommunen. 3) Undervisning i II afdeling eller i samlet skole.».⁹⁵

Resultatet virker å tilsi at lærertillegget ble formalisert gjennom dette skjemaet som et fast lønnstillegg i de språkblandede distriktene. Allikevel er det noen ting som må bemerkes. Først, at skjemaet kun gjaldt det ekstraordinære lærertillegget, det var ikke noe tilsvarende for det ordinære lønnstillegget, som i seg selv er underlig. I det hele skulle det virke naturlig at det ordinære lønnstillegget ble formalisert, imens det ekstraordinære ble opp til den enkelte søker å ta seg av. For det andre, at søkermassen for de forskjellige typer lønnstillegg er spredt. Noen søker om det ekstraordinære, men ikke det ordinære, noen søker kun om det ordinære og noen søker om begge. Spesielt det sistnevnte stiller spørsmål om hvorvidt det kan sies å være formalisert, i og med at en god del av søkermassen kun søkte om en av tilleggene.

3.4 1908-1909

3.4.1 Bakgrunn

Etter 1905 styrket den samiske opposisjonen seg og en konflikt mellom stortingsrepresentant Isak Saba og Bernt Thomassen ble å forsterke animositeten mellom de to ytterpunktene i debatten om fornorskningen. Isak Saba kritiserte Thomassen og den etablerte linjen i fornorskningspolitikken, som ble et hett tema i Skolebladet.⁹⁶

En samisk opposisjon hadde formet seg og Isak Saba ble å få et gjennombrudd i 1906 når *Oplysningsvæsenets fonds særbudget* var til behandling og tok til orde om diskrimineringen av samene.⁹⁷

⁹⁴ Grenersen 2015, 613

⁹⁵ Se vedlegg 1

⁹⁶ Zachariassen 2011, 90-91

⁹⁷ Zachariassen 2011, 102-103

3.4.2 Resultat undersøkelser 1908-1909

Kildematerialet her strekker seg fra juni 1908 til juni 1909, nærmere bestemt boks 186 og 137⁹⁸, når det brakte mellom de to faksjonene i forhold til språkspørsmålet på Stortinget og i opptakten til valget i 1909. Dette er også det første utvalget som går etter de nyere reglene om lærertillegget, nemlig at man kun hadde trengt å virke i 2 år fremfor de tidligere 5 år⁹⁹¹⁰⁰. Søknadene ble sjekket opp etter anvisningsboken for Finnefondsmidler¹⁰¹. Satt opp i tabell gir resultatene oss et bilde av utviklingen innenfor søknadene til Finnefondet.

Tabell 3.2 – tabell over Grenersens kategorier, godkjente søknader, delt inn etter om de hadde karakterliste, begrunnelse eller ingen.

	Begge (A)	Begrunnelse (B)	Ingen (C)	Kar.liste (D)	Sum
Ordinært	3	7	21*	3	34 (54*)
Ekstraordinært	0	2	74	0	76
Sum kategorier	3 (~2,7%)	9 (~8,1%)	95 (~86,3%)	3 (~2,7%)	110 (~100%)
Avvist ord.		4	4		
Avvist ekstraord.					
Sum godkjente	3	5	91	3	102*

*= Det mangler 20 søknader om ordinært Finnefondstillegg.¹⁰²

Den totale søknadsmassen ble i dette utvalgsåret 110 søknader, hvorav 8 (~7,3%) ble avslått og alle blant de ordinære søknadene. Dette gir et inntrykk av et skifte i fordelingene, da flere av de som søkte hadde oppnådd det ekstraordinære lønnstillegget, men ikke det ordinære. Dette står i sterk kontrast til de funn gjort av Bjørg Larsson¹⁰³ og som Geir Grenersen gjentar i artikkelen sin¹⁰⁴, nemlig at vilkårene var de samme for begge tilleggene.

⁹⁸ SiF, boks 137, 186

⁹⁹ Se Vedlegg 2.

¹⁰⁰ Larsson 1989, 117

¹⁰¹ SiF, L532

¹⁰² De manglende søknadene virker ikke å være å finne i verken boks 184, 186 eller boks 137 i Skoledirektørens arkiv. De er muligens feilarkivert i en annen arkivboks eller manglende ved innlevering av materialet. Mulig at de kan ha vært levert til et annet tidspunkt og ligger blant andre års søknader.

¹⁰³ Larsson 1989, 116

¹⁰⁴ Grenersen 2015, 622-623

Forutsett at vilkårene var de samme, så ville det åpenbart vært slikt at de som fikk innvilget det ekstraordinære fikk også innvilget det ordinære. Argumentet kan vurderes å være at det kan være tale om at en oppløsning av krav kun ble gjort med det ekstraordinære tillegget, men dette samsvarer ikke med kildene. Først og fremst kan man trekke frem søknaden til Abraham Riise, som skal ha hatt 6 år i fast tjeneste i Tana. Riise har heller ingen andre mangler som manglende barn av kvensk eller samisk identitet der hen taler om «[...] i begge kredse har jeg enkelte finnebørn»¹⁰⁵ Videre undersøkelser av dette blir dog foretatt i neste kapittel som undersøker resultatene kvalitativt utenfor Grenersens kategorier.

Rent kvantitativt så virker dette lite, med tanke på at det er snakk om ca. 7,3 prosent av den totale mengden av søknader*. Det interessante er kanskje mer at fordelingen skjer over to kategorier og de er like representert i begge kategoriene, nemlig kategori B og C. Selv om de er numerisk like godt representert så tilsier det riktignok ikke at den reelle effekten av avslagene er lik på tvers av kategoriene. Her står også det største motargumentet at avslagene skal være tegn på at bruken av lønnsstillegget som middel for sterkere fornorskning, nemlig ved at kategori B som har argumentasjonsvariabelen hadde så mye som omkring 57% avslag på de ordinære søknadene. Til kontrast står kategori C med bare omkring 19% avslag på de nevnte søknadene.¹⁰⁶ Når en søknad som fremmer fornorskning som grunnlag for å få tillegget ikke får det, så virker det som om det er noe mer enn bare søknadene som spiller inn.

3.5 1913-1914:

3.5.1 Bakgrunn

Fra 1913 av var motstanden imot fornorskningspolitikken sterkt svekket, som følge av nedleggelsen av Sagai Muittalægje i 1911¹⁰² og Isak Sabas valgtap i 1912¹⁰⁷. Uten noen samisk opposisjon, i form av avisen eller Isak Sabas' forsøk på å bringe fornorskningspolitikken til debatt, stod dermed skoledirektør Thomassens posisjon sterkt. Hvis Isak Sabas posisjon som stortingsrepresentant skulle være årsak til at det ikke var registrert noe lønnspress på Saba i de tidligere årene, så var det ikke en faktor i 1913.

¹⁰⁵ SiF, boks 186

¹⁰⁶ Beregnet ved å ta antall aviste ordinære søknader i kategorien og dele på den totale antall ordinære søknader i kategorien. ¹⁰² Zachariassen 2011, 190

¹⁰⁷ Zachariassen 2011, 198

Sabas nederlag har vært diskutert av mange, men som en sterk forklaring er effekten nedleggelsen av Sagai Muittalægje hadde på mobilisering av velgere i Karasjok. Denne tanken sannsynliggjort av Ketil Zachariassens undersøkelser av den samepolitiske opposisjonen.¹⁰⁸

3.5.2 Resultat

Materialet her tar for seg tiden etter nedleggingen av Sagai Muittalægje i 1911 og tiden før og etter Sabas nederlag i Stortingsvalget 1912, nærmere bestemt juni 1912 til juni 1913. Alt sammen tilgjengelig i mappen 1911-1914 som en del av boks 184. Anvisningsboken ble benyttet for å sjekke opp søknadene og samtidig legge merke til manglende søknader.¹⁰⁹ Satt opp i tabell blir resultatene av undersøkelsen slik.

Tabell 3.3. Søknader om lønnstillegg i språkblandede distrikter etter om de har begrunnelse, karakterliste eller ingen^{110*}

	Begge (A)	Begrunnelse (B)	Ingen (C)	Kar. liste (D)	Sum
Ordinært	1	1	8	1	11
Ekstraordinært			69		69
Sum søknader	1 (1,25%)	1 (1,25%)	77 (96,25%)	1 (1,25%)	80 (100%)
Avvist ordinær			2		2
Avvist extraord.			4		3
Godkj. søknader	1 (~1,35%)	1 (~1,35%)	71 (~96%)	1 (~1,35%)	74

*Boks 184 virker å mangle en del søknader.

Resultatene av undersøkelsene av søknadene fra juni 1913 til juni 1914 viser et langt større sprik mellom de ordinære og de ekstraordinære søknadene enn det var i 1908 til 1909. Dette spriket er ikke et tegn på et lavere antall søkere, da det er så mange som 47 lærere som fikk utbetalt det ordinære lønnsbidraget for året 1913/1914. Dette vil da innebære minst to mulige forklaringer. Søknadene kan være feilarkiverte i en av de andre boksene eller de kan ha vært manglende fra før arkivet ble sendt inn til Statsarkivet. Sistnevnte har to vidt forskjellige forklaringer, som har en stor innvirkning på hvorvidt de kan hjelpe med å støtte problemstillingen.

¹⁰⁸ Zachariassen 2011, 200-201

¹⁰⁹ SiF, L533

¹¹⁰ SiF, boks 184

Hvis de var destruert eller kastet, vil dette innebære en svekking av undersøkelsen. Dette på grunn av det ville innebære at et stort flertall av de ordinære søknadene er manglende og gjør det vanskelig å trekke noen sterke konklusjoner. Det er ikke mulig å utlede hva de resterende 38 ordinære søknadene sier ut ifra et skjevt utvalgt av 8 ordinære søknader.

Hvis søknadene derimot aldri hadde eksistert, så lyser mangelen på søknader opp mange muligheter på hva som kan utledes fra dette. Hadde muligens det ordinære lønnsbidraget utviklet seg til å fungere annerledes enn det ekstraordinære? Bjørg Larssons fremstilling av kravene for lønnstilleggene som de samme kan dermed være feil. Som fremstilt i et tidligere¹¹¹ hadde det ordinære finnefondsbidraget bakgrunn i den første lønnsbevilgningen fra 1853. Denne bevilgningen var originalt lagt opp til å utdeles etter stiftsdireksjonens diskresjon, satt i kontrast til den ekstraordinære som ble bestemt av Kirkedepartementet som ble introdusert i 1900. Stiftsdireksjonens rolle i skoleverket ble forandret med skoleloven av 1860 og av 1889. I praksis var stiftsdireksjonen faset ut som tilsynsorgan i skolen og overført til de lokale organer og til skoledirektørembetet. Derfor forelå det ordinære finnefondsbidraget som underlagt skoledirektørens bestemmelser. Hvis man vurderer at dette avviket med manglende ordinære søknader, er det en god mulighet at skoledirektør Thomassen hadde integrert det ordinære lønnstillegget i de vanlige utbetalingene.

Det er flere punkter som kan trekkes frem for å avkrefte en eventuell tanke om at det ordinære bidraget ble integrert som et fast bidrag for bestemte lærere. Først og fremst er det fortsatt noen søknader om ordinært bidrag som en finner i arkivet. Disse 11 søknadene består av en god del lærere som hadde lenge innehatt det ordinære bidraget og det er merkelig hvis de ikke hadde fått med seg at det ikke var nødvendig å søke om det. Best eksemplifisert blir det ved Eilert Olsen, som i alle utvalgsårene har sendt inn en detaljert søknad med karakterliste. Dette kan ha flere forklaringer, da mange søkere virker å ha hatt liten informasjon omkring hva som forventes i søknadene sine. Det er i tillegg eksempler på søknader som adresseres til stiftsdireksjonen og blir oversendt skoledirektøren av skolestyret etter anbefalingen vedlegges. Et eksempel på dette er lærer Ole A. Thomassens søknad om ordinært finnefondstillegg for 1913/1914, som sendes skolestyret for anbefaling. Dette forteller oss en del om søknadsprosessen og den mangel på tilbakemelding som eksisterte. O.

¹¹¹ Se Kap. 2.3

Thomassen hadde nemlig adressert det til Tromsø stiftsdireksjon i 1908/1909 også. I 1904/1905 forelå det ikke noen kommentar fra skolestyret at søknaden ble oversendt skoledirektøren, som er underlig i så tilfelle.

Det er altså en mulighet at de som sender ut søknad om ordinært finnefondsbidrag er de som har falt inn i en vane og forholder seg for en eldre forståelse av vilkårene. I tillegg er det også mulig at de få søkerne som er litt yngre og som ikke jobbet lenge som har fått innvilget et bidrag, måtte søke om de kunne få bidraget. Det avklarer ikke hvorfor noen får og andre ikke får det ordinære bidraget i perioden. Ser man i forhold til det økonomisk så er det ordinære bidraget langt mer stagnert i sin forhøyelse over årene, imens det ekstraordinære har økt drastisk på den korte tiden den har vært introdusert. Det ordinære lønnsbidraget på 3000,- kr virker dermed å være fordelt ettersom Thomassen selv vurderte, begrenset i forhold til det budsjett som var tilgjengelig for han. Siden det ekstraordinære lønnsbidraget ble sendt til Kirkedepartementet for godkjenning av fordelingen, lot det derimot lettere overskride budsjettet, som vist i år 1908-1909¹¹².

Det er også et sprik i de ekstraordinære søknadene, som burde innebære 75 søknader tilgjengelig i arkivboksen, men som tabell 3.3 viser så var det kun 69 søknader å finne. Deler av dette avviket på 6 søknader kan forklares. I skoledirektørens brev til Kirkedepartementet, datert 5. mars¹¹³, finner vi forklaring for to av de manglende søknadene. Thomassen referer til to lærere, Fredrik Rolstad og Andreas Vollstad, som han velger å gi bidrag, på tross av de ikke har sendt inn en søknad. Begge tilfellene er lærere som har det siste året flyttet til et annet distrikt, men som i mange år har virket i språkblandet distrikt. I sin kommentar til Fredrik Rolstad skriver Thomassen: «Men da han kom fra det sterkt sprogblandede Nesseby, hvor han i mange år har arbeidet, bør lønstillægget ikke tas fra ham.» Thomassens frie tolkning i forhold til hvem som er berettiget til lønnsbidraget vises også ved tilfeller hvor kommentaren og fordeling står imot hverandre. Anders Jox, som jeg heller ikke fant noen søknad fra, blir av Thomassen kommentert: «[...] søkt avsked fra 31/12 13 og kan rimeligvis derfor ment at være uberettiget til lønnsbidrag, siden han ikke har sendt ansøking.» Det ble allikevel tildelt ham 75 kroner i ekstraordinært bidrag fra Finnefondet.

¹¹² Kirke- og utdanningsdepartementets arkiv, 3. skolekontor L, boks L0031

¹¹³ Kirke- og utdanningsdepartementets arkiv, 3. skolekontor L, boks L0031

Tabell 3.4 Søknader om lønnstillegg 1913-1914. Samme som 3.3, bare inkluderer skolestyrenes bemerkninger.

	Begge (A ₂)	Begrunnelse (B ₂)	Ingen (C ₂)	Kar. liste (D ₂)	
Ordinært	1	1	8	1	11
Ekstraordinær	0	0	69	0	69
Sum søknader	1	1	77	1	80
Avslag ord.			2		2
Avslag ekstra.			4		4
	1	1	69	1	72

Inkluderer man skolestyrets anbefaling i vurderingen av kategoriene, forandrer ikke resultatet seg for 1913-1914. De få bemerkninger fra skolestyrene omhandler enten arbeidsvilkår eller så skryter de av hvor flink læreren er. I sitt skryt av lærerens evner, så nevner skolestyrene aldri noen fremgang i fornorskningen. De fleste nevner heller at læreren er dyktig og bekrefter informasjon, som at de jobber i et språkblandet distrikt.

Tabell 3.5 Søknader om lønnstillegg 1913-1914. Hvilke som nevner lærernes kår.

	Lærerkår	Ikke-lærerkår	Sum
Ordinær	1	10	11
Ekstraordinær	7	62	69
Sum søknader	8	72	80
Avslag ord	1	1	2
Avslag ekstraord.	0	4	4
Godkjente	7	67	74

Som tabell 3.5 viser var det 8 søknader som enten i søknaden eller i skolestyrets anbefaling legger vekt på vanskeligheter med stillingen eller andre referanser til lærerkår. Av

disse fikk et avslag, Olav Beltestad, en lærer fra Vestlandet som hadde jobbet i over 6 år i distriktet. Søknaden inneholdt en ganske kraftig anbefaling fra skolestyret i Kjølvik på en hel side. Beltestad nevner at på grunn av en lang sjøvei, så «[...] høier min post til de besværligste i kommunen» og nevner at alle som tidligere hadde innehatt posten hadde fått det ordinære bidraget. I og med at de krav man kunne se i den kgl. res. av 25 januar 1853 og den senere kgl. res. av 17 oktober 1865 skulle virke å være oppfylt av Beltestad, er det tydelig at det er noe som er usikkert når det gjelder kravene for å få innvilget det ordinære lønnstillegget etter 1902. Spørsmålet som reiser seg her er hvorvidt Olav Beltestad var kyndig i samisk eller kvensk, hvis ikke vil tanken om tospråklig lønnstillegg styrkes.

Samler vi resultatene fra tabellen som kategoriserte etter fornorskningsargumenter og tabellen om lærerkår står vi ovenfor dette:

Tabell 3.6 Sammenlikning lærerkår og fornorskning.

	Ord	Ekstraord	Sum
Lærerkår	1	7	8
Fornorskning	3	0	3
Avslag	1	0	1
Sum godkjente	3	7	10

Det totale antall søknader som nevner lærerkår faktoren overgår de som nevner argumentasjoner eller dokumentasjon om fornorskning. Lærerkår står for 10% av søknadene, imens fornorskning kun tar for seg 3,75% av søknadene. For å forklare dette er det nødvendig å se videre på annen informasjon. Alle de 3 som representerte fornorskning i form av argumentasjon eller dokumentasjon hadde arbeidet i 32 år eller mer. To av de jobbet i Hammerfest, imens den tredje jobbet i Lebesby. Alle var ordinære søknader og de ekstraordinære falt innenfor kategori C, søknader uten argumentasjon og dokumentasjon. For lærerkår var det derimot en variasjon i alder, fra de som hadde jobbet opp imot 32 år til nedimot 4 ½ år. Det er vanskelig å skimte et bestemt mønster med så få søknader som passer disse beskrivelsene og med et så lite antall ordinære søknader til å legge til grunn.

En interessant observasjon, som forteller videre om lønnsbidraget på dette tidspunkt, er at det er en del lærere som har fått innvilget lønnsbidrag, men som kun har registrert norsktalende elever. I to tilfeller påpekes at det snakkes samisk eller kvensk i hjemmene, men det stort sett poengteres av skolestyrene at de burde få tillegget på tross av manglende samisk

eller kvensktalende elever. Det var opptil 13 søknader med kun norsktalende elever i skolekretsen i 1913-1914, samtlige fikk innvilget søknadene sine om ekstraordinært bidrag. Denne observasjonen må nødvendigvis, av mangel på andre forklaringer, ses på som en avkreftelse at fornorskning var et moment i søknadene om ekstraordinært lønnsbidrag i 1913-1914. Siden alle elevene stod registrert med kun norsk som språk og en del av de med presisering at det bare var norske elever, ville ikke det vært noen fornorskning å oppmuntre.

3.6 Samlede resultater av undersøkelsesårene

3.6.1 Samlede resultater – hva forteller det oss om bruken av Finnefondets midler i

perioden? Antakelsene til Grenersen om lønnstillegget var at det i større grad var sett som en selvfølge og ren rutine å få tillegget¹¹⁴, noe som kan sies å være styrket i denne undersøkelsen. Spesielt den bevegelsen vekk fra de andre kategoriene imot kategori C, viser at fornorskning stort sett ble unngått som noen klar bakgrunn for søknadene. Dette bekreftes videre i at lærere som kun har hatt norsktalende elever fikk lønnstillegget.

Resultatene forteller oss også at det var ingen betydelig omskiftning i hvordan ble behandlet, annet enn at skjematisk søknader for det ekstraordinære lønnstillegget fremtrer og en underlig mangel av mange av de ordinære lønnstilleggsøknadene. Tanken om at argumentasjon eller dokumentasjon av fornorskning bidro til lønnstillegg virker å være avkreftet. Selv lærerkår virker å ha en forholdsvis mindre innvirkning på resultatet av en søknad.

Det kan tenkes at det er skolestyret som var trakten som lærerne måtte komme igjennom, men da ville man forventet at det skulle vært mange søknader uten skolestyrets anbefaling.

3.6.2 Metodiske innsigelser

Grenersen sine kategorier slik de originalt fremstod var litt for forenklet til at de ville gitt nok informasjon i og med at jeg i min undersøkelse kunne finne det mulig at veldig lite ville endre seg og derfor trengte en annen form for enhet til å vurdere kategorivariablene etter. Svaret ble å vurdere de etter lønnstilleggene som enheter, i form av å se de forandringer som skjer imellom søknadsenheter og kategorivariablene over tid. Dette gjør allikevel av at jeg

¹¹⁴ Grenersen 2015, 621

delvis virker utenfor Grenersens originale inndeling, men det har i effekten representert den samme inndelingen i summen av de to enhetene av søknadstyper.

Det er også slik jeg har poengtert nødvendig å utvide Grenersens modell for undersøkelse av finnefondsmidlene, da han også opererte med en kategori for lite, kategori D. Kategori D, kun karakterliste, var sannsynligvis implisitt i Grenersens undersøkelser, men ikke representert da den hadde ingen enheter som representerte den. I mine utvalgsår så dukket det allikevel opp flere eksempler på kategori D og man ville stått ovenfor å utvide og svekke en av de andre kategoriene hvis man ikke tok for seg de innenfor en kategori i samsvar med forklaringsfaktorene (argumentasjon og dokumentasjon).

Et problematisk element med bruken av kategoriene kommer i form av at kategori C er så stor, men har samtidig en del problemer ved seg. Først og fremst er det umulig å ikke se oppblomstringen av skjemaer omkring det ekstraordinære lønnstillegget. Da står man ovenfor et problem, er håndskrevne søknader uten argumentasjon og uten karakterlister, tilnærmet lik skjemaer man fyller ut? Informasjonen er stort sett den samme og i noen tilfeller står det informasjon som tilknytter de til en annen kategori, men det bringer et videre perspektiv på den byråkratiske moderniseringen som man stod ovenfor.

3.7 Undersøkelse av relevant korrespondanse

For å tillegg belyse mer om vurderingen av søknadene og samtidig den kommunikasjon som ble gjort utad, enten mellom skoledirektøren og lærere, eller skoledirektøren og departementet, fant jeg det hensiktsmessig å gå igjennom en del av korrespondansen i arkivet og sammenfatte funnene.

3.7.1 Korrespondanse mellom skoledirektøren og lærere eller lærerlag

Korrespondansen¹¹⁵ mellom lærerne og skoledirektøren viser delvis at forholdet mellom Thomassen og i alle fall en del av lærerne må ha vært godt og at skoledirektøren må ha blitt ansett som en form for støtte for lærerne. Enten som politisk alliert, standsmessig sympatør eller en støtte for de problemer de opplevde i virket sitt i nord.

¹¹⁵ SIF. 0002, 0003, 135, 137, 139, 183, 184, 185, 186, 187

En del av korrespondansematerialet fra lærere er av en økonomisk art. Flere anmodninger om forskudd på lønn, om hvorvidt barna deres kanskje kunne få et stipend og om hvorvidt det var noen tillegg de kunne få. Selv elever eller de som tenkte å bli elever ved lærerskolen sendte inn brev med forespørsel om det kunne tillegges de noen midler fra Finnefondet, som Pavel Andersen i januar 1910.

Den mer interessante korrespondansen som belyser mer det forholdet Thomassen hadde til lærerne og som omhandler lærertillegget direkte er den som angår kretsmøtene i lærerlagene. Et veldig godt eksempel på dette er et brev sendt av Bernt Thomassen til lærer Johansen i Kvalsund, som refererer til den beslutning om fordelingen av finnefondsbidragene som ble tatt på et kretsmøte i Alta i 1906 eller 1907. Brevet datert 29.5(?) 1914¹¹⁶ nevner at «Der anbefaltes at søke den nogenlunde likelig fordelt mellom lærere(?)». Dette brevet gir oss god innsikt om flere omstendigheter i forhold til lønnstillegget og forhold mellom skoledirektøren og lærerne.

Først og fremst viser det at lønnstillegget ble tatt opp til forhandling omkring fordelingen i 1906 eller 1907 og at det eksisterte fra den tid tanken om at lønnsbidragene skulle helst tildeles likt. Det viser også den viktighet kretsmøtene til lærerlagene var som arena for å diskutere lønns situasjonen til lærerne og i samråd med skoledirektøren fatte beslutning om hvordan midler skulle brukes. Mer så, funksjonen til brevet var å be om en utskrift av forhandlingsprotokollen, da den nåværende formannen ikke hadde det. Dette betyr at Thomassen på dette tidspunkt så det hensiktsmessig å skaffe disse forhandlingsprotokoller.

Thomassens korrespondanse med lærerlagene viser at lærerlagene hadde stort interesse av å invitere skoledirektøren¹¹⁷ eller å søke politisk støtte i skoledirektøren, som når i april 1904 Joh. H. B Johansen på vegne av Vestfinmarkens Lærerlag rapporterte til Thomassen om den katastrofale effekten en høyesterettsdom ville få på lærerne i Finnmark. Eller når han året etter spør Thomassen om hvilket tidspunkt det passer for Thomassen å komme og om hvorvidt han skal legge frem saken om vikarkassen.

Dette forholdet gikk begge veier, som når Bernt Thomassen sendte i april 1907 et brev til Johansen og informerte om at han ble å komme innom og overvære kretsmøtet. Der mente han at det under møtet måtte tas opp en odelstingsproporsjon som angikk advarsel og formaning og at «[...] bør der på dette vedtages en kraftig opfordring til kredsens representant

¹¹⁶ SiF, boks 184

¹¹⁷ SiF, boks 185

om at støtte et.»¹¹⁸ Thomassen kunne også til tider være proaktiv i forhold til lærervedtak også, som han måneden etter tar opp spørsmål omkring transport for lærerne basert på et innlegg i Skoletidende¹¹⁹

3.7.2 Korrespondanse mellom skoledirektøren og Kirke- og undervisningsdepartementet

Korrespondansen mellom Thomassen og Kirke- og undervisningsdepartementet utarter seg mindre interessant enn det mellom han og lærerne. Først og fremst er det ett arkiv som gir oss mest informasjon, fremfor mange forskjellige spredte korrespondanser.¹²⁰ Dette forteller oss hvordan Thomassen rapporterte inn om lærerne og om den fleksibiliteten han vurderte i forhold til fordelingene.

Et brev datert 21. januar 1913¹²¹ til departementet som inneholdt «andragende» for året inkluderte informasjon om eventuelle avslag. Han rapporterer om avslagene, dertil med informasjon om hvorfor de ble avslått, han rapporterer om lærere som ikke har sendt inn søknader¹²² og at de på tross av dette burde få bidrag som tidligere.

Det inkluderer noen underlige bemerkninger gjort av Thomassen omkring lærertillegget for lærere i Kautokeino og Karasjok, som at han uttaler «Vistnok har disse lærere et særskilt lønsbidrag av «Finnefondet» på kr. 500 årlig.» Dette er veldig rart, med tanke på at tillegget så vidt hadde blitt etablert når han tok over og dette var 10 år senere.

Hva som mangler når man gjennomgår korrespondansen er de ordinære lønnstilleggene og rapport om søknadene om disse. Dette tyder på at det ordinære lønnstillegget var antagelig fortsatt underlagt skoledirektøren, slik det tidligere var underlagt Stiftsdireksjonens bestemmelser. Dette innebærer at Thomassen kunne utarbeidet en nyere instruks som kunne belønnet de som jobbet hardere for

¹¹⁸ SiF, kopibok 0006

¹¹⁹ SiF, kopibok 0006

¹²⁰ Kirke- og undervisningsdepartementet, 3. skolekontor, Riksarkivet, Oslo. Arkivboks L0031.

¹²¹ Kirke- og undervisningsdepartementet, 3. skolekontor, Riksarkivet, Oslo. Arkivboks L0031.

¹²² ¹¹⁸ 3 stykker: Peder Olsen, Hans Methi og Gustav Lilleeng.

fornorskningen og straffe de som brukte samisk som hjelpespråk. Det at det ikke foreligger noen tegn til det innebærer at Thomassen selv kan ha gjort et bevisst valg om å unngå det, enten fordi han følte at resolusjonen av 1866 var det som var den gjeldende praksis eller fordi han ikke så nytten av å vende lærerne imot hverandre.

4. Hva var Finnefondets lønnstillegg?

4.1 Var lønnstillegget et incitament til fornorskning?

Spørsmålet om hvorvidt lønnstilleggene, det ordinære og det ekstraordinære, var et incitament for å få lærerne til arbeide hardere for fornorskningen er todelt. Med dette menes det et skille mellom hva det formelt var og hvordan det ble brukt.

Dette er en del av de større spørsmål som har blitt reist i debatten. Svaret vil være både ja og nei, avhengig av hvilken av de etablerte forestillingene man bruker. Var lønnstilleggene, det ordinære og det ekstraordinære, et incitament man brukte for hardere fornorskning? Da er det nødvendig å si nei. Ikke bare foreligger det liten grunn til å tro at ble brukt slik, sett ved analyse av søknadene, som vist i kapittel 3 og i de tidligere undersøkelser av Geir Grenersen. Det er også ingen tegn til noe slik ved etableringen av tilleggene. Det ordinære tillegget var i første omgang basert rundt nødvendigheten av å utdanne lærere som var kyndige i samisk og norsk, og å belønne de for å jobbe i de blandede språkdistriktene og lærere med liknende kvalifikasjoner. De få tilfeller på 1800-tallet som hintet til noe annet virker ikke å gjøre seg gjeldende i arkivmaterialet på tidlig 1900-tallet. Med tanke på den varierende informasjon omkring hvilke instruksjoner og betingelser det forelå tillegget, så er det vanskelig å tenke seg at det var noe varig element annet enn at man trengte en anbefaling.

Det ekstraordinære lønnstillegget skulle i utgangspunkt kunne gis til alle lærere som oppfylte vilkårene og var så systematisert på slutten at det kan tenkes at Thomassen behandlet de forholdsvis raskt. To til fem års tjenestetid i språkblandet distrikt og en anbefaling fra

skolestyret virket å være det eneste kravet til tillegget og det virker som lærerne var nokså fornøyde å dele tillegget bredt, i og med den kommunikasjon med Thomassen om fordelingene.

Var lønnstilleggene et indirekte middel til å styrke fornorskningene eller på andre måter bidra til den? Det ville det være lite tvil om. Selv i den første kongelige resolusjon som etablerte Finnefondet eller den ettergående resolusjon av 1853 som fastsatte lønnstillegget, så er forholdet mellom anskaffelse av lærere og undervisning i norsk klar. De som ikke var fokusert eller tiltenkt fornorskningen var de områder som allerede snakket norsk eller de samiske fjellområdene eller liknende områder som var klart samisk dominerende. Ideen med å opplære lærerne i samisk og norsk var alltid ifølge resolusjonene at de skulle bli kyndige i norsk, noe selv de mange geistlige som fremmet viktigheten av bruken av det samiske språket måtte innrømme. Selv fjelldistriktene Karasjok og Kautokeino fikk fra rundt 1900-tallet lønnstillegg for norske lærere, med den tanke som regjerte om at hvis samene ble eksponert for nordmenn ville de lære norsk.

4.2 Hva var lønnstilleggene da?

4.2.1 Det ordinære lønnstillegget

Det ordinære lønnstillegget var det første lønnstillegget til Finnefondet og som vist i kapittel 2 var den sterkt tilknyttet tiltaket om å utdanne lærere som var kyndige i norsk og samisk når det ble etablert i 1853. Dannelse var idealet og var til dels et kompromiss mellom den samiske og den norske linje i fornorskningspolitikken. Det samiske språket fikk en sentral plass i skolepolitikken i nord, men den måtte vike ved at målet med bruken av samisk var å lære samene norsk. På det tidspunktet kommer det klart frem at lønnstillegget var en oppmuntring til de lærerne som var utdannet på seminariet eller hadde tilsvarende ferdighet i begge språkene, slik at de ville holde ut i arbeidet gjennom bedre vilkår.¹²³ Dette innebar et synergisk forhold mellom instruksene, friplassene og lønnstillegget, hvorpå hver av de skulle støtte hverandre. Samtidig var ikke dette fastsatt på noen måte, i og med at den kongelige

¹²³ Kong. Res. av 25.01.1853. Se kapittel 2.3

¹²⁰ Se Kapittel 2.3 og 2.5.

resolusjon av 1853 fortsatt var i effekt og innebar at bruken av midlene var underlagt stiftsdireksjonens diskresjon. Med forandringene som kom av skoleloven 1860¹²⁰ så ble mye av makten og tilsynet til skole lagt på skolestyrene og når den instruksen til overgangsdistriktene ble fastsatt i 1862. En av de tegn til at det ordinære lønnstillegget kan ha vært praktisert forskjellige er korrespondansen mellom Peder Eilertsen i Talvik og Kirkedepartementet i 1866¹²⁴. Her presiseres det at lokale anbefalinger virker å ha vært noe som forutsattes.

På tross av disse innsigelser, flere instruksjoner som blir sent ut og en sterkere linje i fornorskningen, så finner man tegn i stortingsproposisjonene at kjernen til tillegget fortsatt var basert rundt den kongelige resolusjon av 1866s betingelser. Med tanke på de instruksjoner som eksisterte og hvorledes den originalt var underlagt Stiftsdireksjonen, må det tenkes at med Folkeskoleloven av 1889 at dette tillegget var underlagt Thomassens diskresjon.

Ser man på resultatene av mine og Geir Grenersens undersøkelser, virker det som om det ordinære lønnstillegget i liten grad ble fordelt basert på hvor flinke man igjennom argumentasjon eller dokumentasjon jobbet for fornorskningen. Det lave antall avslaget tilsier dette, selv om det kompliseres ved hjelp av den manglende antall søknader og at ting tyder på at det ordinære lønnstillegget var underlagt Thomassen.

4.2.2 Det ekstraordinære lønnstillegget

Det ekstraordinære lønnstillegget for lærere i overgangsdistriktene oppstod som sagt som følge av Wexelsens ønske om å vite mer om tiltak som kunne gjøres for å fremme fornorskningen i nord og ble et resultat av blant annet Aas' arbeidet om forholdene i skoledistriktene. Det var på ingen måte tilknyttet noen doble språkkrav slik som det ordinære var og det foreligger ingen sammenheng mellom de to lønnstilleggene annet enn at de ble gitt i de språkblendede distriktene. Vi vet at man trengte skolestyrets anbefaling, men det var allikevel ikke nødvendigvis gitt at man måtte ha det for å få lønnstillegget. Dette vises ved Bernt Thomassens egen korrespondanse på departementet hvorpå et lønnstillegg foreslås uten at det i det hele tatt foreligger en søknad.

¹²⁴ Dahl 1957, 125, Jensen 2005, 75

Det er ingen tegn til at man trengte noe annen dokumentasjon enn informasjon om hvor lenge du hadde jobbet i det språkblandede distriktet og skolestyrets anbefaling. Det faktum at det ekstraordinære lønnstillegget ble så effektivisert at det ble laget skjemaer som i de senere årene ble bundet sammen i bunter når de var lagret i arkivet, burde fortelle hvor systematisert dette tillegget var. Spesielt dette ekstraordinære lønnstillegget kan sies å passe Geir Grenersens bemerkning om

4.3 Lønnstillegget – var det nødvendig?

Ser man resultatene av Geir Grenersens undersøkelser av 1901-1902 og mine undersøkelser av søknadene i kapittel 3, så virker det som om lønnstillegget stort sett ble brukt som en lønnsforbedring for lærerne. Dette faller godt med den dokumentasjon det finnes, spesielt i Stortingsproporsjonene omkring hensikten til lønnstilleggene. Denne lønnsforbedringen hadde som mål å tiltrekke og holde på lærere, etter Kirkedepartementets signaler og stiftsdireksjonens forslag omkring det ordinære tilleggets opprettelse. Dette ble videre gjentatt i opprettelsen av det ekstraordinære lønnstillegget i 1900, med videre fremstilling av intensjonen bak lønnstillegget. Det ekstraordinære lønnstillegget bemerket det høye kostnadsnivået og de harde leveforhold i Finnmark for lærerne der. Undersøkelsene viser at trangen til å argumentere for lønnstillegget med basis i fornorskning stort sett forsvant blant de fleste søkere, utenom noen eldre søkere.

Et viktig spørsmål er hvorvidt det var nødvendig for Finnefondets midler til å bli brukt som incitament for mer intensiv fornorskning. Intensjonen bak begge tilleggene tilsa at det å skaffe nok og dyktige lærere var viktig, noe som ville vært svekket hvis tillegget krevde resultater.

Hadde skoledirektør Thomassen skiftet strategi, enten i form av forslag til endring av det ekstraordinære eller i form av tildeling av det ordinære tillegget, så ville det vært en god del mulig motstand. Lærerne i Finnmark hadde tross alt etablert seg i forskjellige lærerlag fra omkring 1904 av og mye av makten var lagt hos kommunen og skolestyre, imens skoledirektøren hadde ofte en rådgivende rolle. Det ville også risikere i å skape motstand imot fornorskingsprosjektet og allierte som den samepolitiske opposisjonen kunne ha brukt imot skoledirektøren.

Det finnes flere argumenter for hvorfor det ikke ble nødvendig, deriblant den at skoledirektøren i det store og hele var en alliert og leder av lærerne i Finnmark. Ser man

allerede i 1905 på møtet i Vest-Finmarkens lærerlag, ser man at Thomassen stod ganske sikkert og selv når språkemnet kom opp så stod lærerflokket forholdsvis samlet.¹²⁵

5. Oppsummering

5.1 Konklusjon

Målet med denne oppgaven var å forsøke å avklare hva disse to lønnstilleggene til lærerne i de språkblandede distriktene var, deriblant å ta til høyde for den forestilling om at de ble brukt som incitament til fornorskning eller et pressmiddel ovenfor lærerne. Som min gjennomgang av historikken til disse to lærertilleggene fremhever, så må det sies at det forelå en mulighet å bruke disse midlene slik og til og med muligheten for at det ordinære lønnstillegget mellom 1859-1889 i en grad ble brukt slik. Med de mange instruksene som forelå virker det som om det etter hvert må ha svunnet hen, spesielt ettersom resultatene av Geir Grenersens og mine undersøkelser virker å avkrefte noe stort mønster av avslag. At skolestyrene skulle nektet lærerne lønnstilleggene ville også være noe som en kan tenke seg av sjeldenheten, spesielt siden rationalen bak etableringen av lønnstillegget var å holde på lærere.

Det ordinære lønnstillegget virker å være tiltenkt de som var seminarister ved Tromsø seminar eller lærere med liknende egenskaper, altså god kyndighet i norsk og samisk eller kvensk. At det sistnevnte ble sterkt vektlagt tviler jeg på med tanke på den språkpolitikken som innebar minimalt med bruk av samisk eller kvensk som hjelpespråk med mindre ytterst nødvendig. Et problem det viser seg med det ordinære lønnstillegget er at antallet ordinære søknader sank med årene, men at det ble fremdeles utdelt lønnstillegg til dem. Dette kombinert med at en del av lærerne var enten noenlunde kyndige i samisk som følge av utdanning eller av samisk herkomst, som Isak Saba eller Anders Larssen, og at man kan se i anvisningsbøkene at de fikk det ordinære lønnstillegget. De trengte innledende en godkjenning fra skolekommissjon eller skolestyret, men det store antall manglende søknader tyder på at det muligens ble en fast betaling for et gitt antall lærere. Som resultatene av korrespondansen virker det som om at det var underlagt skoledirektøren å distribuere midlene

¹²⁵ Norsk skoletidende, nr. 11, 18.03.1905

for det ordinære lønnstillegget, da jeg kun fant dokumentasjon om det ekstraordinære i Kirke- og undervisningsdepartementet, 3. skolekontors arkiv i Riksarkivet.

Det ekstraordinære lønnstillegget ble også etablert for å sikre gode lærere i de språkblandede områdene og holde de på postene sine og var tiltenkt å dekke alle lærerne som jobbet i de språkblandede områdene som opparbeidet seg rett. Dette innebar anbefaling av skolestyret og 5 års tjeneste i kommunen i et språkblandet distrikt, som senere ble senket til 2 år. I motsetning til det ordinære gjaldt denne tydeligvis alle som hadde opparbeidet seg tjenestetid og anbefaling til å få det.

Begge lønnstilleggene virker å være funksjonelt forsøk på å øke lønnen til lærerne, som igjen ville oppmuntre de som jobbet der til å bli og for å trekke til seg flere lærere, i samsvar med tidligere observasjoner i tiden før Finnefondet om hva problemene var. Lønnstillegg virket å bli sett på som en av de viktigste midlene til å trekke til seg lærere, spesielt med tanke på at det språkblandede distriktet senere også fikk et alderstillegg, samtidig som de hadde det ordinære og ekstraordinære tillegget. Det virket ikke å være et oppmuntringsmiddel til sterkere forskning i praksis på 1900-tallet, men i beste fall at lokkemiddel til å tiltrekke og holde på lærere.

Årsaken til hvorfor det ikke ble brukt til å få lærerne til å jobbe hardere til forskningen er usikker, men den enhet det virket å eksistere blant den store lærerflokk og den posisjon som skoledirektøren ble å inneha gjorde noe press overflødig. Skoledirektøren var tross alt ikke bare overtilsyn, men også en rådgiver for lærerne. Med Bernt Thomassens arbeid for lærerlønnen i og utenfor skolemøtene¹²⁶ og den tilsynelatende støtte blant lærerne, så ville det vært liten grunn til å presse lærerne. Denne tanken om et samlet lærerkorps som Grenersen kom med virker å muligens kunne forklare hvorfor Bernt Thomassen som ellers jobbet hardt for forskningen holdt tilbake på lønnen. En enklere forklaring er at de var stort sett lydige soldater og at Thomassen som general hadde større nytte av å ikke skape konflikt mellom seg og lærerne, samtidig som han som lærer var sympatisk ovenfor lærersaken. De store slagene omkring linjene i forskningspolitikken var jo allerede vunnet med etableringen av Finnefondet.

¹²⁶ Meløy 1982, 22

5.2 Veien videre

Arkivmaterialet i Skoledirektøren i Finnmarks arkiv er stort og utviser en del store mangler som kan bety at det skjuler seg mye i de forskjellige mappene. Selv resultatene av mine undersøkelser forteller oss bare utklipp av bruken ved bestemte årstall. Samles mye av materialet ville det muligens også kunne gjøres dypere kvantitative undersøkelser, som ved hjelp av kategorisering kan kanskje fortelle oss mer om korrelasjonsfaktorer. Spesielt om hvorvidt lønnstillegget ble likt fordelt basert på faktorer som alder, utdanning, timer og etnisitet.

Mye av materialet viser også potensiale til analyser av forholdene mellom skoledirektøren og lærerne for å i større grad vurdere lærerne som politiske aktører og fremdriver i fornorskningen. Spesielt den pedagogiske debatten det virket å dominere mye av virker interessant og det overveldende fokus på anskuelsesmetoden. Det er også Bernt Thomassen selv som ville vært en interessant aktør å forske mer på, spesielt siden han virker å ha hatt en sterk drift til å jobbe for lærernes sak og samtidig stod for mye av undertrykkelsen av de samisk, som igjen ble videreført av hans senere etterfølgers etterfølger Christen Brygfeld. Kanskje det er slik Grenersen foreslår at det er en grad av ambivalens i hans holdning til fornorskningssaken, muligens mellom hans interesser som lærer og skoledirektør og hans målsetninger i forhold fornorskningspolitikken.

6. Litteratur og kildeliste

6.1 Litteratur

Dahl, Helge. *Språkpolitikk og skolepolitikk i Finnmark, 1814-1905.*, Oslo: Universitetsforlag, 1957

Eriksen, Knut E., Niemi, Einar. *Den finske fare. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø*, 1981a

Eriksen, Knut E, Niemi, Einar. «Minoritetspolitikken i nord 1860-1940 – egentlig sikkerhetspolitikk?», i *Samtiden nr. 5, 1981*. Oslo: Aschehoug. 1981.

Grenersen, Geir. «Finnefondet: et fornorskingsinstrument eller et ekstra lønnstillegg? En gjennomgang av fondets midler til lærerne 1901-1902.», i *Historisk tidsskrift bind 94 nr. 42015*. Tromsø: Universitetsforlaget, 2015.

Hagemann, Gro. *Skolefolk: lærernes historie i Norge*. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1992

Hansen, Lars Ivar, Olsen, Bjørnar. *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag, 2004

Ijäs, Arne Johansen, «Finnefondet – den første virkemiddelsordningen for lærere», i *Menneske og miljø – Årbok for Nord-Troms*, Samisk språksenter, 2003

Jensen, Eivind Bråstad, «Skoleverket og de tre stammers møte», Tromsø: Eureka Forlag, 2005

Korsgaard, Ove og Lars Løvlie. «Innledning» i *Dannelsens forvandlinger*. Oslo: Par Forlag, 2003

Kongelig resolusjoner av 1848, 1851, 1853, 1865, 1866, 1868, 1875, 1900

Larsson, Bjørg. *Finnefondet – Et fornorskingsinstrument*, hovedfagsoppgave i historie. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1989.

Martinussen, Bente. *Språkendringer i Finnmark*, HIF-rapport nr. 1, 2003

Mediås, Odd Asbjørn. *Skoledirektørembetet i Norge 1860-1992*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996

Mediås, Odd. A, Telhaug, Alfred O. *Grunnskolen som nasjonsbygger. Fra statspietisme til nyliberalisme*. Oslo: Abstrakt forlag, 2003

Meløy, Lydolf L.. *Ein organisasjon veks fram. Finnmark lærarlag gjennom 80 år*. Finnmark lærerlag, 1982

Minde, Henry. «Assimilation of the Sami and consequence», I *Gáldu čála. Journal of Indigenous Peoples Rights* no. 3/2016

Qvigstad, J. *Historisk oversikt over Oplysningsarbeidet blant Finnerne i Finmarken*. Tromsø: Tromsøpostens Boktrykkeri, 1907

Reiersen, Johannes. *Skolen i Finmarken: kortfattet fremstilling av skolevæsenets utvikling i Finmarken fra 1814-1914*. Hammerfest: I Hovedkommission hos Hagen, 1915

Ryymin, Teemu & Jukka Nyysönen. «Fortellinger i nordnorsk minoritetshistorie» i *Historisk tidsskrift* 04/2012, URL:

http://www.idunn.no/ht/2012/04/fortellinger_i_nordnorsk_minoritetshistorie. Dato:

01.06.2020 22:24

Sárgon, Sollaug. *Konsekvenser av statens fornorskningsspolitikk – med fokus på tapt skolegang under andre verdenskrig*. Masteroppgave i pedagogikk med fordypning i spesialpedagogikk: Universitetet i Tromsø, 2007

Slagstad, Rune. *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax forlag, 2001

Stortingsproposisjon no. 2, 1851, 1853, 1865, 1866, 1868, 1877, 1882, 1900, 1901, 1902, 1905, 1906

Vogt, Nils Collet. *Smaa breve fra Finmarken*. Oslo: Aschehoug, 1918

Zachariassen, Ketil. *Samiske nasjonale strategar. Den samepolitiske opposisjonen i Finnmark, ca. 1900-1940.*, doktoravhandling i historie, Tromsø: Universitetet i Tromsø, 2011

6.2 Arkivmateriale:

Kirke- og undervisningsdepartementet, 3. skolekontor , Riksarkivet, Oslo. Arkivboks L0031.

Skoledirektøren i Finnmarks arkiv, Statsarkivet i Tromsø, Tromsø. Arkivboks 135, 137, 139, 183, 184, 185, 186, 187, 532, 533 Kopibøker 0002, 0003, 0006

6.3 Aviser

Norsk Skoletidende, 1903-1910

7. Vedlegg

Vedlegg 1: Fotografi av søknadsskjema for det ekstraordinære lønnstillegget fra 1905, fra boks 183

T. nr. 3745
4 53/4

T. nr. 3745
4 53/4

Andragende om ekstraordinært bidrag af fimefondet for budgetaaret 1905.
fra lærer(~~en~~) *Lhr. Røggild* i *Talvik* kommune.

Betingelser for at erholde bidrag:
 1) Fast ansættelse i blandedt sprogsdistrikt (på landet).
 2) Mindst 5 — fem — års tjeneste i kommunen.
 3) Undervisning i II afdeling eller i samlet skole.

Født.	Samlet tjenestetid.	Tjenestetid, hvor fast ansættelse nu have.	Hvilke kredse.	Hvilke afdelinger.	Antal uger i hver afd.	Børnens sprog.	Ann.
20 ^{de} mai 1863	2 1/2 år	2 1/2	Programmet og Børnens kreds.	Program I og II A. II - Børnens II -	12 24 4 40.	Af skoleprogram børnens del, og ca. 53% lægges og 45% morsk.	
			Programmet skole 23/1 1905. D. B. <i>Lhr. Røggild.</i>				
			Lendes kr. skoledirektøren i <i>Østmarken</i> med anbefaling. <i>Talvik skolelærer, 1905 - 1905</i> A. B., <i>Joh. E. Gjølmeunders</i>				

T. nr. 3745
4 53/4

Vedlegg 2: Fotografi av søknadsskjema for det ekstraordinære lønnstillegget fra 1913, fra boks 184

Skole skole 242
184/13

Indsendes til skoledirektøren inden 10de januar.

Betingelser for at få bidrag:
1) Ansættelse i sprogblandet distrikt (paa landet).
2) Mindst 2 aars tjeneste i kommunen.

Ansøgning om ekstraordinært lønsbidrag av „Finnfondet“ for aaret 1913-14.
fra lærer(~~en~~) *Lehr. Pongjia* i *Talvik* kommune.

Fødselsaar og fødselsdatum.	Samlet antal tjenesteaar.	Tjenestetid, hvor ansættelse nu haves.	Kredsens navn.	Hvilke klasser.	Antal uker i hver klasse.	Børnenes sprog.	Anm.
<i>Januar 1863</i>	<i>30 år</i>	<i>29 år</i>	<i>1. Rognmønd</i>	<i>1. og 2. klasse</i>	<i>12</i>	<i>dappisk og norsk</i>	
			<i>2. Rognmønd</i>	<i>3. og 4. klasse</i>	<i>12</i>		
			<i>3. Rognmønd</i>		<i>12</i>		
					<i>36</i>		

Skolestyrets bemærkninger om ansøgningen:
Arbejdes.

Rognmønd skole 27/12 1913
Lehr. Pongjia
(Datum og underskrift)

TALVIK SKOLESTYRE
DEN 5 JANUAR 1914.
Lehr. Pongjia

(Datum og underskrift)

Leds trykkeri, Hammerfest 1913.